Міністерство освіти і науки України
Чорноморський національний університет імені Петра Могили
ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»
Південний науковий центр НАН та МОН
Інститут української археографії та джерелознавства
імені М. С. Грушевського НАН України
Первинна профспілкова організація ЧНУ ім. Петра Могили

**«МОГИЛЯНСЬКІ ЧИТАННЯ – 2026:
досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти»**

XXIX Всеукраїнська науково-практична конференція

ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

Миколаїв, 9–13 листопада 2026 року

Миколаїв – 2026

УДК 378(06)ЧНУ
М 74

М 74 Могилянські читання – 2026 : досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні : глобальний, національний та регіональний аспекти. Політичні науки : XXIX Всеукр. щоріч. наук.-практ. конф. 9–13 листоп. 2026 р., м. Миколаїв : тези / М-во освіти і науки України ; ЧНУ ім. Петра Могили. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2026. 72 с.

© ЧНУ ім. Петра Могили, 2026

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ: ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

Тетяна Богданова, Володимир Логвиненко. ТРАНСФОРМАЦІЯ ТРАНСАТЛАНТИЧНИХ ВІДНОСИН У 2025-2026 РОКАХ: ВИКЛИКИ ДЛЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ БЕЗПЕКОВОЇ АВТОНОМІЇ.....5

Наталя Громадська, Вероніка Вартанян. ПРОФЕСІЙНА САМОРЕАЛІЗАЦІЯ МОЛОДІ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ: СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ТА ІНСТИТУЦІЙНІ БАР'ЄРИ 12

Микола Іванов. МАС-МЕДІА ТА ПОЛІТОЛОГІЧНА ОСВІТА В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ: ТЕНДЕНЦІЇ І ЗАВДАННЯ 16

Вячеслав Шпаков, Микол Іванов а. ПЕРСПЕКТИВА ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ БАЗОВИХ ПОЛІТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ ДЛЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ.....21

Юлія Лисенко. ПОЛІТИЧНА ТРАНСФОРМАЦІЯ ТА ІНСТИТУЦІЙНА СПРОМОЖНІСТЬ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ 27

Тетяна Лушагіна, Роман Южека. ЗНАЧЕННЯ ПРАКТИКИ ЄСПЛ ДЛЯ РОЗВИТКУ ПОЛІТИЧНИХ ПРАВ ТА МЕХАНІЗМІВ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ 30

Тетяна Лушагіна, Сергій Шкірчак. ПОДІЛ ВЛАДИ ТА СИСТЕМА СТРИМУВАНЬ І ПРОТИВАГ: ГРАФІЧНА МОДЕЛЬ «ВЛАДНОГО ТРИКУТНИКА» У ВИКЛАДАННІ ПОЛІТОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН.....36

Сергій Піддубний. ВОЛОНТЕРСЬКИЙ РУХ В УМОВАХ ВІЙНИ: ПРАКСЕОЛОГІЯ СУСПІЛЬНОЇ САМООРГАНІЗАЦІЇ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНІ МЕЖІ ДЕРЖАВИ 41

Олександр Санін. СТІЙКІСТЬ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ ЯК КРИТЕРІЙ ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ 46

Анна Соловйова, Тетяна Постриган. ЕВОЛЮЦІЯ ПОЛІТИЧНИХ ПРОТЕСТНИХ РУХІВ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ.....53

Олександр Шевчук, Ілля Рязанцев. МІЖНАРОДНА БЕЗПЕКОВА ДОПОМОГА ЯК ЧИННИК ТРАНСФОРМАЦІЇ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ 57

Олександр Шевчук, Геннадій Ткаленко. ҐЕНЕЗА СТВОРЕННЯ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ 64

УДК 327.5(73:4)

Тетяна Богданова
кандидат історичних наук., доцент,
доцент кафедри міжнародних
відносин та зовнішньої політики
Чорноморський національний університет
імені Петра Могили
м. Миколаїв, Україна
Володимир Логвиненко
аспірант кафедри журналістики та політології
спеціальності «Політологія»
Чорноморський національний університет
імені Петра Могили
м. Миколаїв, Україна

ТРАНСФОРМАЦІЯ ТРАНСАТЛАНТИЧНИХ ВІДНОСИН У 2025-2026 РОКАХ: ВИКЛИКИ ДЛЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ БЕЗПЕКОВОЇ АВТОНОМІЇ

Після завершення Холодної війни система європейської безпеки розвивалася навколо стійкого, але асиметричного партнерства: більшість європейських держав покладалася на НАТО як головний механізм колективної оборони, а США залишалися його провідним військовим учасником. Європейський Союз водночас формував власну безпекову й оборонну політику, проте не замінив Альянс у забезпеченні територіальної оборони. Така модель давала європейцям американські гарантії та доступ до ключових спроможностей, але робила їхню безпеку чутливою до змін пріоритетів Вашингтону. Російська агресія проти України з 2014 р. і повномасштабне вторгнення 2022 р. загострили цю суперечність: залежність від трансатлантичного партнерства зросла саме тоді, коли питання власної оборонної спроможності Європи стало особливо нагальним [1; 2].

У цьому дослідженні автор пропонує розуміти європейську безпекову автономію не як розрив з США або створення «європейського НАТО», а як здатність європейських держав спільно визначати безпекові пріоритети та реалізовувати їх, маючи необхідні політичні, військові й промислові ресурси. Важливо розрізняти три рівні аналізу. НАТО організовує колективну оборону; ЄС забезпечує

значну частину регуляторних, фінансових та промислових інструментів; держави-члени зберігають відповідальність за основні рішення щодо власних збройних сил. Тому збільшення витрат ЄС або окремих союзників не можна автоматично прирівнювати до автономії всієї Європи [1; 2].

Проблема полягає в тому, чи змінюється у 2025-2026 рр. лише розподіл оборонних витрат між партнерами, чи також їхня здатність самостійно забезпечувати безпеку. Тому метою цього дослідження є з'ясування характеру цієї трансформації та її наслідків для європейської автономії. Для цього застосовано якісний порівняльний аналіз стратегій США, рішень НАТО та ЄС і доступних показників оборонних спроможностей. Теоретичне пояснення дає дилема союзницьких відносин Г. Снайдера: прагнучі зберегти гарантії партнера, союзник водночас намагається уникнути надмірної залежності від його рішень [3]. Водночас дослідження взаємодії ЄС і НАТО показують, що посилення європейських можливостей не обов'язково суперечить збереженню Альянсу [4].

Прагнення більшої самостійності не виникло після повернення Д. Трампа до влади у США. Ухвалений ЄС у березні 2022 р. «Стратегічний компас» уже передбачав посилення оборонних можливостей до 2030 р., інвестицій, стійкості та партнерств, наголошуючи на взаємодоповнюваності з НАТО [5]. Отже, в 2025-2026 рр. змінилася передусім політична нагальність раніше визначеного курсу: європейська потреба в більшій автономії поєдналася з виразнішою вимогою Сполучених Штатів перебрати на себе основний тягар звичайної оборони континенту.

Цю зміну зафіксували два документи другої адміністрації Д. Трампа. У Національній стратегії безпеки США, датованій листопадом 2025 р., прямо сформульовано очікування, що Європа візьме основну відповідальність за власну оборону [6]. Національна оборонна стратегія США від січня 2026 р. конкретизувала підхід: європейські союзники повинні відігравати провідну роль у звичайній обороні регіону за важливої, але обмеженішої підтримки американської сторони [7]. Йдеться, отже, не тільки про давню дискусію щодо «справедливого розподілу тягаря», а про заявлений перерозподіл функцій. Водночас положення стратегій відображають цілі американської політики, а не свідчать самі по собі про вже завершене скорочення присутності США.

Важливо, що американські та європейські мотиви цієї перебудови не цілком збігаються. Для Вашингтону більша участь союзників означає можливість перерозподілити військові ресурси відповідно до

ширших глобальних пріоритетів. Для європейських держав головним безпосереднім викликом залишається загроза їхній безпеці та ризики, пов'язані з недостатньою передбачуваністю американської підтримки. Тому згода щодо необхідності сильнішої Європи не усуває дискусій про те, яку роль мають зберігати США та хто прийматиме рішення в разі нової кризи. Саме тут фінансове питання перетворюється на стратегічне: союзники повинні узгодити не лише розміри внесків, а й відповідальність за конкретні функції [2].

Ознаки практичного втілення цього курсу з'явилися у червні 2026 р., коли Європейське командування США повідомило про зменшення американського внеску до моделі сил НАТО, та очікування, що європейські союзники частково компенсують зміни [8]. Це важливіше за саму політичну риторику, оскільки стосується планування військових сил. Проте оприлюднені дані не дозволяють робити висновок про повну передачу Європі відповідальності за її власну оборону. Навпаки, вони порушують питання, які саме спроможності союзники зможуть забезпечити власними силами та за який час.

Відповідь НАТО засвідчує, що перерозподіл відповідальності відбувається всередині Альянсу. На Гаазькому саміті 25 червня 2025 р. союзники підтвердили зобов'язання за статтею 5 Вашингтонського договору й погодилися до 2035 р. спрямовувати на оборонні та пов'язані з безпекою потреби 5% ВВП: щонайменше 3,5 % – на основні оборонні вимоги та до 1,5 % – на визначені суміжні напрями [9]. Анкарська декларація від 8 липня 2026 р. знову підтвердила трансатлантичний зв'язок і більшу відповідальність європейських союзників та Канади у співпраці зі США [10]. Отже, спостерігаємо не інституційний демонтаж НАТО, а спробу змінити внутрішню пропорцію внесків і функцій його учасників.

Паралельно ЄС створює інструменти, які мають перетворювати збільшення витрат на нові спроможності. Біла книга «White Paper for European Defence – Readiness 2030» (березень 2025 р.) визначила пріоритетом усунення дефіцитів, розвиток оборонної промисловості й узгодження інвестицій [11]. У травні 2025 р. Рада ЄС ухвалила інструмент SAFE, який передбачає до 150 млрд євро довгострокових позик для підтримки оборонного виробництва і насамперед спільних закупівель [12]. Політичний сенс цих кроків полягає в поступовому подоланні фрагментації: окремі національні програми мають краще узгоджуватися, щоб спільні ресурси давали більший результат.

Водночас нарощування європейських оборонних спроможностей стикається з низкою інституційних і політичних обмежень.

Європейський Союз може координувати оборонні інвестиції, підтримувати розвиток військової промисловості та спільні закупівлі озброєнь, проте управління збройними силами залишається переважно компетенцією окремих держав. Додаткову складність створює неповний збіг членства в НАТО та ЄС. Зокрема, не всі європейські союзники по НАТО входять до Європейського Союзу, тоді як окремі держави ЄС не є членами Альянсу. Водночас географічне розташування та особливості національних безпекових інтересів зумовлюють відмінності у сприйнятті загроз і визначенні оборонних пріоритетів. Це ускладнює узгодження спільних потреб в озброєннях, координацію розвитку військових спроможностей та забезпечення оперативної сумісності збройних сил. Таким чином, ефективність європейського оборонного посилення залежить не лише від обсягів фінансування, а й від здатності держав узгоджувати політичні рішення та координувати свої оборонні зусилля [2; 4].

Проте збільшення оборонних видатків європейських держав не означає автоматичного зростання їхніх військових спроможностей. За даними Європейського оборонного агентства, у 2025 р. сукупні оборонні витрати 27 держав ЄС становили 418 млрд євро (2,2% ВВП), а у 2026 р. прогнозувалося їх зростання до 454 млрд євро. При цьому частка спільних закупівель у загальних витратах на оборонне обладнання становила лише 24% [13]. Це свідчить про те, що нарощування оборонного фінансування поки не супроводжується відповідним рівнем координації між державами-членами. Крім того, збільшення бюджетних асигнувань потребує часу для реалізації конкретних проєктів, розширення оборонного виробництва, закупівлі озброєнь та їх інтеграції у збройні сили. Відтак, реальне зміцнення європейської обороноздатності залежить не лише від обсягів фінансування, а й від ефективності його використання, узгодженості національних оборонних політик та спроможності європейської промисловості забезпечувати потреби збройних сил.

Однак проблема європейської обороноздатності не обмежується недостатньою координацією оборонних інвестицій. Однією з головних перешкод на шляху до стратегічної автономії залишається залежність європейських держав від США у забезпеченні критично важливих військових спроможностей. Зокрема, йдеться про розвідувальне забезпечення, системи управління військами, стратегічні перевезення та дозаправлення авіації, без яких значно ускладнюється проведення масштабних військових операцій [2]. Ця залежність простежується і в структурі імпорту озброєнь. За даними Стокгольмського міжнародного інституту дослідження проблем миру

(SIPRI), у 2021-2025 рр. на США припадало 58% імпорту основних видів озброєнь 29 європейських держав – членів НАТО [14]. Хоча цей показник не охоплює всіх оборонних закупівель, він засвідчує вагому роль американських виробників у переозброєнні європейських армій. Закупівля американських систем дозволяє задовольняти нагальні оборонні потреби, але водночас передбачає тривалу залежність від постачальників у питаннях технічного обслуговування, модернізації та підтримки озброєнь. Таким чином, зміцнення військового потенціалу Європи не обов'язково супроводжується зростанням її стратегічної самостійності, оскільки частина нових оборонних спроможностей і надалі залежить від американських технологій та виробничих можливостей.

Відтак, ключове питання полягає не в тому, чи купує Європа американське озброєння, а в тому, наскільки критичні залежності обмежують її здатність діяти. Закупівлі в США можуть швидко підвищувати доступні союзникам можливості й підтримувати взаємосумісність у НАТО. Проте довгострокова стійкість потребує можливості обслуговувати техніку, забезпечувати необхідне виробництво й планувати операції навіть за зміни американських політичних рішень. Посилення автономії, таким чином, не тотожне відмові від трансатлантичної співпраці: воно передбачає зменшення вразливості там, де залежність є критичною [2; 4].

Для України наслідки цієї трансформації мають велике значення. Війна виявила обмеженість європейських запасів, промислових потужностей і можливостей швидко забезпечувати тривалу оборонну підтримку. Європейська рада у висновках від 18 червня 2026 р. пов'язала підвищення оборонної готовності до 2030 р. зі скороченням стратегічних залежностей, подоланням дефіцитів і продовженням допомоги Україні [15]. Тому для України зміцнення європейських спроможностей важливе не як альтернатива співпраці з США, а як додаткове джерело передбачуваної підтримки. Водночас у найближчій перспективі забезпечення європейської безпеки значною мірою залежатиме від збереження американської військової присутності, гарантій колективної оборони в межах НАТО та доступу європейських союзників до критично важливих військових спроможностей США.

Зіставлення документів і показників дає змогу виокремити головний результат дослідження: три складники трансатлантичної перебудови змінюються з різною швидкістю. Американські стратегічні очікування вже переглянуто; НАТО та ЄС визначили нові зобов'язання й фінансові інструменти; натомість створення

європейських військових, технологічних і промислових можливостей потребує тривалішого часу. Саме цей розрив пояснює те, чому політичне посилення відповідальності Європи поки що не дорівнює її стратегічній самодостатності. Додаткові витрати мають значення лише тією мірою, якою вони забезпечують узгоджене планування, реальну готовність сил, стійке виробництво й здатність діяти за змінних умов американської підтримки.

Отже, трансформацію трансатлантичних відносин у 2025-2026 рр. доцільно визначати як перебалансування союзницької відповідальності, а не як завершений перехід до автономної європейської системи оборони.

Список використаних джерел

1. Ossa H. European Strategic Autonomy in a Transatlantic Security Context: From Dependence to Independence? Inevitable Instability in Russia / K. Liuhto, J. Sipilä (eds.). Cham : Palgrave Macmillan, 2026. P. 203–223. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-032-11892-9_10.
2. Clapp S. EU-US defence cooperation. *European Parliamentary Research Service.* 2026. 15 October. URL: https://eprs.europarl.europa.eu/contents/publications/EPRS/2026/10/EPRS_BRI(2026)796986.html (дата звернення: 19.10.2026).
3. Snyder G. H. The Security Dilemma in Alliance Politics. World Politics. 1984. Vol. 36, No. 4. P. 461–495. DOI: https://doi.org/10.2307/2010183.
4. Ewers-Peters N. M. EU-NATO cooperation reloaded: the impact of European strategic autonomy. *Defence Studies.* 2025. Vol. 25, No. 4. P. 864–883. DOI: https://doi.org/10.1080/14702436.2025.2562975.
5. A Strategic Compass for a stronger EU security and defence in the next decade. Council of the European Union. 21 March 2022. URL: https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/03/21/a-strategic-compass-for-a-stronger-eu-security-and-defence-in-the-next-decade/ (дата звернення: 19.10.2026).
6. National Security Strategy of the United States of America. The White House. November 2025. URL: https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2025/12/2025-National-Security-Strategy.pdf (дата звернення: 20.10.2026).
7. 2026 National Defense Strategy. U.S. Department of War. January 2026. URL: https://media.defense.gov/2026/Jan/23/2003864773/-1/-1/0/2026-NATIONAL-DEFENSE-STRATEGY.PDF (дата звернення: 20.10.2026).
8. U.S. rightsizes NATO Force Model contributions. U.S. European

Command. 3 June 2026. URL: https://www.eucom.mil/pressrelease/44284/us-rightsizes-nato-force-model-contributions (дата звернення: 20.10.2026).

9. The Hague Summit Declaration. NATO. 25 June 2025. URL: https://www.nato.int/en/about-us/official-texts-and-resources/official-texts/2025/06/25/the-hague-summit-declaration (дата звернення: 20.10.2026).

10. The Ankara Summit Declaration. NATO. 8 July 2026. URL: https://www.nato.int/en/about-us/official-texts-and-resources/official-texts/2026/07/08/the-ankara-summit-declaration (дата звернення: 20.10.2026).

11. White Paper for European Defence – Readiness 2030. European Commission. 19 March 2025. URL: https://defence-industry-space.ec.europa.eu/eu-defence-industry/white-paper-european-defence-readiness-2030_en (дата звернення: 20.10.2026).

12. SAFE: Council adopts €150 billion boost for joint procurement on European security and defence. Council of the European Union. 27 May 2025. URL: https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2025/05/27/safe-council-adopts-150-billion-boost-for-joint-procurement-on-european-security-and-defence/ (дата звернення: 20.10.2026).

13. EU defence spending: €418 billion in 2025, projected to €454 billion in 2026. European Defence Agency. 16 July 2026. URL: https://eda.europa.eu/news-and-events/news/2026/07/16/eu-defence-spending---418-billion-in-2025--projected-to--454-billion-in-2026 (дата звернення: 19.10.2026).

14. George M., Djokic K., Hussain Z., Wezeman P. D., Wezeman S. T. Trends in International Arms Transfers, 2025 : SIPRI Fact Sheet. Stockholm : SIPRI, 2026. DOI: https://doi.org/10.55163/OSMS3959.

15. European Council conclusions on Ukraine and on European defence and security. European Council. 18 June 2026. URL: https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2026/06/18/european-council-conclusions-on-ukraine-and-on-european-defence-and-security/ (дата звернення: 19.10.2026).

УДК 316.346.32-053.6(477)(043.2)

Наталя Громадська
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри журналістики та політології
Чорноморський національний університет
імені Петра Могили
м. Миколаїв, Україна
Вероніка Вартанян
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності «Політологія»
Чорноморський національний університет
імені Петра Могили
м. Миколаїв, Україна

ПРОФЕСІЙНА САМОРЕАЛІЗАЦІЯ МОЛОДІ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ: СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ТА ІНСТИТУЦІЙНІ БАР'ЄРИ

Повномасштабна війна суттєво загострила проблему професійної самореалізації молоді в Україні. Зміни соціально-економічних умов, вимушене переміщення населення, обмежені можливості працевлаштування та невизначеність професійних перспектив ускладнюють перехід молодих людей від здобуття освіти до самостійної професійної діяльності. За таких обставин професійна самореалізація має значення не лише для особистісного розвитку, а й для збереження людського потенціалу держави, забезпечення економічної стійкості та повоєнного відновлення України.

У межах цього дослідження професійну самореалізацію доцільно розглядати як процес розкриття та реалізації здібностей, компетентностей і професійного потенціалу особистості через вибір професійного шляху, набуття досвіду та подальший розвиток. М. Боднар, А. Заблоцький та Ю. Тимош розглядають професійну самореалізацію молоді крізь призму взаємодії внутрішніх і зовнішніх соціально-психологічних детермінант, зокрема особистісних характеристик, соціального середовища, доступу до освіти й додаткового навчання, а також державної та інституційної підтримки [1]. Такий підхід узгоджується з розглядом професійної самореалізації як результату взаємодії особистісних можливостей людини та умов, у яких вона може реалізувати власний професійний потенціал.

Актуальність проблеми професійної самореалізації молоді в Україні в умовах війни підтверджують результати дослідження «Вплив війни

на молодь в Україні – 2025». За його даними, 78% молодих людей позитивно оцінюють своє особисте майбутнє, тоді як серед тих, хто розглядає можливість виїзду з України, 47% називають прагнення до матеріального добробуту одним із мотивів такого рішення [2; 3]. Ці дані засвідчують те, що позитивні очікування молоді щодо майбутнього поєднуються з прагненням до матеріального добробуту, що актуалізує питання економічних умов і професійних перспектив молодих людей в Україні.

В умовах війни можна виокремити кілька взаємопов'язаних соціально-економічних, соціально-політичних та інституційних бар'єрів, що перешкоджають професійній самореалізації молоді.

По-перше, це соціально-економічні бар'єри працевлаштування та професійного становлення молоді. Обмежені можливості працевлаштування за здобутою спеціальністю, відсутність практичного досвіду та складність отримання першого робочого місця ускладнюють вихід випускників на ринок праці. Невідповідність між здобутою освітою та актуальними вимогами роботодавців може спонукати молодих людей змінювати напрям професійної діяльності або шукати роботу за межами України. Подолання цих бар'єрів потребує узгодження професійної підготовки з вимогами ринку праці, розвитку практичних навичок і розширення можливостей для набуття першого досвіду роботи.

По-друге, соціально-політичні бар'єри доступу до професійного розвитку та економічної самостійності молоді. Вони пов'язані з нерівним доступом до навчання, стажувань, програм зайнятості й фінансової підтримки, а також із труднощами започаткування власної справи та необхідністю оновлення професійних і цифрових компетентностей. Подолання цих бар'єрів потребує розширення доступу до освітніх програм, перекваліфікації, професійного консультування та підтримки молодіжного підприємництва.

По-третє, інституційні бар'єри вироблення та реалізації публічної політики підтримки професійної самореалізації молоді. Вони можуть виявлятися в недостатній координації між органами влади, закладами освіти, роботодавцями та громадськими організаціями, а також у невідповідності заходів підтримки потребам різних категорій молодих людей. Особливої уваги потребують внутрішньо переміщені особи, молодь за кордоном, особи з інвалідністю, військовослужбовці та ветерани війни. Наявність державних програм сама по собі не гарантує доступності підтримки, тому важливими є належна організація їх реалізації, інформування молоді та залучення її представників до процесу ухвалення рішень.

Основні бар’єри професійної самореалізації молоді та можливі напрями їх подолання систематизовано в таблиці 1.

Таблиця 1. – Соціально-економічні, соціально-політичні та інституційні бар’єри професійної самореалізації молоді в Україні та можливі напрями їх подолання

Бар’єр	Основний прояв	Можливі механізми подолання
1. Соціально-економічні бар’єри працевлаштування	Невідповідність між професійною підготовкою молоді та доступними вакансіями; недостатність практичного досвіду; труднощі з отриманням першого робочого місця	Співпраця закладів освіти, роботодавців і органів влади; розвиток програм стажування, практичної підготовки та підтримки першого робочого місця
2. Соціально-політичні бар’єри професійного розвитку	Обмежений доступ до навчання, перекваліфікації, професійного консультування та програм зайнятості	Розвиток доступних освітніх програм; професійне консультування; інформування молоді про можливості навчання та працевлаштування
2.1. Фінансові бар’єри як прояв обмеженого доступу до ресурсів	Брак стартового капіталу, труднощі з фінансуванням професійного розвитку або започаткування власної справи	Інформування про грантові програми, консультаційна підтримка, розвиток доступних механізмів фінансування молодіжного підприємництва
3. Інституційні бар’єри реалізації публічної політики	Недостатня координація між органами влади, закладами освіти, роботодавцями та громадськими організаціями; обмежена доступність програм підтримки	Посилення міжвідомчої взаємодії; узгодження заходів підтримки з потребами різних категорій молоді; оцінювання результативності програм
3.1. Бар’єри участі молоді у виробленні публічної політики як прояв інституційних перешкод	Обмежені можливості молоді впливати на визначення пріоритетів, розроблення та оцінювання заходів підтримки	Залучення молодіжних рад і громадських організацій; консультації з молоддю; урахування пропозицій молодих людей під час ухвалення управлінських рішень

Джерело: сформовано авторами на основі [1–3] .

Результати дослідження «Вплив війни на молодь в Україні – 2025» засвідчують значний потенціал молоді як активного учасника відновлення країни. Зокрема, частка молодих людей, готових долучатися до відновлювальних процесів, зросла з 59% у 2024 році до

77% у 2025 році. Водночас 44% молоді вважають, що можуть впливати на зміни у своїй громаді [2; 3]. Це актуалізує потребу в доступних механізмах участі молоді в ухваленні рішень і реалізації місцевих ініціатив, зокрема за сприяння молодіжних рад і громадських організацій.

Результативність запропонованих заходів доцільно оцінювати не лише за кількістю проведених заходів або наданих грантів, а й за практичними результатами: доступом до стажувань, працевлаштуванням учасників, набуттям нових професійних компетентностей, розвитком започаткованих підприємницьких ініціатив і врахуванням пропозицій молоді під час ухвалення управлінських рішень.

Отже, професійна самореалізація молоді в умовах війни залежить від можливостей працевлаштування, доступу до ресурсів і дієвості інституційної підтримки. Подолання наявних бар'єрів потребує комплексного підходу, узгодженої взаємодії заінтересованих сторін, урахування потреб різних категорій молоді та оцінювання результативності молодіжної політики. Це сприятиме створенню умов для реалізації професійного потенціалу молоді, збереженню людського потенціалу України та залученню молодих людей до повоєнного відновлення.

Список використаних джерел

1. Боднар М. Б., Заблоцький А. Р., Тимош Ю. В. Особливості професійної самореалізації молоді: соціально-психологічні детермінанти в контексті викликів ринку праці. *Наукові записки Львівського державного університету безпеки життєдіяльності. Серія : Педагогіка і психологія*. 2025. № 2(6). С. 160–165. DOI: https://doi.org/10.32782/3041-1297/2025-2-24

2. Вплив війни на молодь в Україні – 2025. ПРООН в Україні, Міністерство молоді та спорту України. 2026. URL: https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/vplyv-viyny-na-molod-v-ukrayini-2025

3. Попри війну та невизначеність, українська молодь зберігає оптимізм та віру у власне майбутнє – дослідження ПРООН. ПРООН в Україні. 17 березня 2026 року. URL: https://www.undp.org/uk/ukraine/press-releases/popry-viynu-ta-nevyznachenist-ukrayinska-molod-zberihaye-optymizm-ta-viru-u-vlasne-maybutnye-doslidzhennya-proon.

УДК 323.2

Микола Іванов
доктор політичних наук, професор,
професор кафедри журналістики та політології
Чорноморський національний університет
імені Петра Могили
м. Миколаїв, Україна

МАС-МЕДІА ТА ПОЛІТОЛОГІЧНА ОСВІТА В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ:ТЕНДЕНЦІЇ І ЗАВДАННЯ

Розбудова і підтримка демократичного характеру взаємовідносин громадян, за своєю суттю, неможливі без активної і свідомої участі в цьому процесі широкого загалу громадян.

В свою чергу, такого роду участь може бути забезпечена наявністю стійкої потреби у культивуванні саме «демократичного» ціннісного набору. При цьому визначальне значення належить існуванню і проявам потужного прагнення більшості громадян до волі і незалежності.

За таких умов можна вести розмову про наявність в суспільстві відповідної політичної культури, яка в своїй базі спирається на відповідну політичну свідомість.

Формування політичної свідомості широкого загалу громадян в будь-якому суспільстві – це завжди багатогранний, складний і тривалий процес, який потребує значних ресурсів та застосування різноманітних засобів та інструментів.

Це обумовлено тим, що феномен політичної свідомості є надзвичайно чутливим проявом здатності і окремого індивіда, і великих груп населення здійснювати раціональну діяльність, спираючись при цьому на адекватне розуміння як власних інтересів, так і інтересів соціуму, в якому вони існують.

Одним з найбільш значущих інструментів формування політичної свідомості в сучасному українському суспільстві слід визнати існуючу систему освіти, яка включає в себе декілька щаблів у вигляді шкільної, середньої-спеціальної, вищої освіти та існуючого набору інститутів підвищення кваліфікації.

Саме системі освіти в сучасному українському суспільстві належить визначальна роль в формуванні не тільки політичної свідомості громадян, яка ґрунтується на пріоритеті саме демократичних цінностей, але й забезпечує повноцінну політичну

соціалізацію та закладає основи загальної демократичної політичної культури.

Вже на шкільному рівні закладаються навички критичного мислення, учні ознайомлюються з політичним досвідом набутим попередніми поколіннями членів суспільства. Саме цей досвід є одним з ключових політичних орієнтацій молоді, який, через оволодіння історичними знаннями, обумовлює формування її демократичної політичної культури активістського зразка.

На наступних етапах післяшкільної освіти середні спеціальні та вищі учбові заклади здійснюють свій внесок в процес політологічної освіти. В навчальних закладах цього рівня сучасної системи освіти України передбачені нові завдання по формуванню громадянської компетентності та політологічної писемності.

На цьому етапі вирішується декілька завдань, які, з одного боку, спрямовані на поглиблення знань про політику, як однієї з найважливіших сфер життя суспільства та формування певної громадянської культури. З іншого боку, серед завдань рівня вищої освіти стоїть завдання підготовки фахівців в галузі управління політичними процесами.

Сьогодні в багатьох університетських установах акредитовані політологічні освітні програми, які передбачають підготовку фахівців, які здатні забезпечувати поширення в суспільстві саме демократично-орієнтованої політичної культури громадян сучасного українського суспільства.

Разом з тим, слід відзначити декілька існуючих сьогодні чинників, які, значною мірою зменшують можливі досягнення системи вищої освіти в формуванні саме демократичного характеру політичної свідомості і культури в сучасному українському суспільстві.

Це пов’язано, в першу чергу, з низкою помилок, допущених керівними органами в системі освіти.

На сьогодні можна спостерігати прояви необґрунтованого ранжування окремих спеціальностей через обмеження фінансування, зменшення державного замовлення, зростання вартості підготовки та інші бар’єри, які відчутно знижують доступність вищої освіти в нашій країні.

Крім цього, існують помилки у визначенні змістовних цільових завдань при визначенні професійних і громадянських компетентностей, які повинні бути досягнуті в результаті повного виконання освітньо-кваліфікаційної програми. В першу чергу, це стосується того, що в переліку навчальних дисциплін відсутні ті дисципліни, які спрямовані на формування громадянських

компетенцій. У зв'язку з цим доцільно було б сьогодні повернутися до включення навчальної дисципліни «Політологія» до списку нормативних дисциплін всіх спеціальностей на рівні вищої освіти.

Суттєвим недоліком результативного функціонування сучасної системи освіти є практичне вичерпання наукового ресурсу багатьох закладів вищої освіти.

Наукова діяльність університетських установ повинна бути спрямованою на забезпечення інноваційного академічного процесу. Натомість формальний «комерційно-бухгалтерський підхід» до організації наукової діяльності руйнує можливість обов'язкового використання творчого дослідницького потенціалу, який і може забезпечити інноваційний результат.

На сьогодні в умовах перманентної гостроти взаємовідносин в політичній сфері, очевидним є завдання поширення політологічної складової для всіх здобувачів вищої освіти в сучасному українському суспільстві. Крім цього, такого роду вимога обумовлюється відчутним впливом глобалізаційних проявів, які забезпечують зовнішньо-політичні впливи, як на окремих громадян, так і на все суспільство загалом. Дослідники звертають увагу на той факт, що «сфера комунікацій за останні декілька років набула ознак пріоритетності, повноцінно інтегрувавшись у безпекову складову повсякденного життя й ставши визначальним чинником у формуванні футурорієнтованих стратегій життєдіяльності українців» [1, с. 103].

Не можуть не викликати занепокоєння стан потужних інформаційних та міграційних потоків, їх відповідного впливу на проникнення в українське суспільство широкого спектру неоднозначних зразків світової культури, в тому числі і привнесених версій альтернативних авторитарних політичних ідеологій. Як зазначає В. Алєйник, «в умовах глобалізації національні інформаційні простори демонструють дедалі більшу проникність для зовнішніх медійних впливів, технологічно зумовлену глобалізацією ЗМК – усуненням просторових бар'єрів у поширенні контенту (текстового, візуального та в аудіо-форматі) через розвиток супутникового зв'язку, цифрових мереж і технологій кодування/компресії» [2, с. 75].

Саме ці чинники ставлять в порядок денний завдання підвищення стійкості демократичних цінностей в українському суспільстві через задіяння всього спектру існуючих засобів їх поширення.

У зв'язку з цим, на порядку денному постає питання осучаснення поглядів на політологічний потенціал, який несуть в собі сучасні засоби масової комунікації. Поряд з сучасною системою освіти в українському суспільстві, засоби мас-медіа являють собою важливий

ресурс не тільки поширення різноманітної актуальної поточної інформації, але й важливий інструмент політологічної комунікації.

Сьогодні можна спостерігати трансформаційні процеси набуття мас-медіа тих якостей, які забезпечують реалізацію їх потужного комунікаційного потенціалу. Саме такого роду перетворення розкривають широкі можливості використання мас-медіа як важливого просвітницького інструменту.

Вже сьогодні засоби масової комунікації в своєму арсеналі мають можливості організації багатостороннього діалогу. Також, можна вести мову про системну здатність засобів масової комунікації формувати в громадян певного набору компетентностей, демократичних цінностей та відповідної обґрунтованої політичної позиції.

На сучасному етапі трансформації засоби масової комунікації в своїй роботі до змістовного наповнення поширюваного контенту залучають велику кількість вчених, експертів, активістів та лідерів громадської думки. Певним результатом такого спілкування є набуття нових знань про політичні відносини і процеси.

В умовах цифровізації медіа отримали нові можливості активної, двосторонньої комунікації з широким загалом та реалізації соціалізаційних завдань. Такі прояви трансформації мас-медіа, здатні безпосередньо впливати на політичну поведінку громадян. При цьому цей вплив виглядає доволі природним і дієвим. Дослідники зазначають, шо «цифровізація, повсякчасне використання соціальних мереж у приватному й державному житті та стрімкий розвиток нових інформаційних технологій призвели до фундаментальних змін у способах пошуку, споживання та поширення інформації» [3, с. 4].

З одного боку, такий стан дозволяє виробити в суспільстві риси плюралістичної деідеологізованої культури, а з іншого, вже сьогодні потрібні вживатися спеціальні заходи, які дозволять мінімізувати прояви суб'єктивних завдань і визначеної корекції мислення і свідомості громадян.

Своє місце в реалізації політологічного знання займають і завдання здійснення вагомих кроків в підвищенні «медійної писемності», яка полягає в формування низки навичок пересічних громадян уникати впливу дезінформації та маніпулювання на їхню поведінку.

В такій ситуації політологічний контент може розглядатися як засіб популяризації відповідних зразків прямої демократії, які відчутним чином сприяють розвитку можливостей впливу на владні інститути. Засоби масової комунікації в цих умовах, набувають якостей

транслятора існуючих в суспільстві інтересів та формою громадського контролю дій владних органів.

Важливою тенденцією розвитку засобів масової комунікації є факт втрати журналістської монополії на продукування медійного контенту. Існування інтернету та відповідних засобів його використання забезпечили розширення число учасників продукування медійного контенту.

Величезне число користувачів інтернету виступають і, як об'єкти медійного впливу, так і його суб'єктами через продукування відповідного змісту. Крім того, існуючий стан є певною ілюстрацією руйнування традиційної централізованої редакційної політики, що мінімізує прояви цензури.

Разом з цим треба мати на увазі те, що помітне зростання політологічного контенту та підвищення активної участі громадян в повсякденному суспільно-політичному житті має супроводжуватися зростанням критичного і незалежного мислення задля уникнення маніпулятивної складової медійного комунікативного зв'язку. Дієвим інструментом в цьому плані як раз слід розглядати поширення саме громадянської і політологічної освіти широкого загалу суспільства засобами масової комунікації. Політологічні знання дозволяють громадянам об'єктивно сприймати поширюваний контент, через вміння здійснювати його критичний аналіз та зіставляти його з альтернативними джерелами інформації. Позитивною стороною реалізації засобами масової комунікації політологічного знання є унікальна їх здатність продукувати різноманітні інтерактивні та ігрові форми.

Фахівці в галузі мас-медіа звертають увагу на можливості їх використання в системі поширення політологічного знання як форми різноманітних освітніх, серійних систематизованих подкастів, що мають універсальну доступність за рахунок можливостей їх багаторазового використання в необмежений період часу.

Зважаючи на нерідко полемічний характер поширюваного контексту, актуальними є можливості засобів масової комунікації в формування новітніх зразків політичної поведінки з врахуванням специфіки онлайн- простору, який має гіперпублічний характер та виступає інструментом демонстрації пріоритету толерантності як оптимальної поведінки всіх сторін процесу продукування та використання відповідних знань, інформації.

Таким чином, сучасні мас-медіа концентрують в собі потужну базу різноманітних ресурсів, що забезпечує її використання не тільки в процесі формування громадської думки, але і для забезпечення

підтримки демократичних цінностей та набуття громадянами необхідних компетентностей при визначенні суспільних і власних політичних інтересів шляхом отримання політологічних знань.

Список використаних джерел

1. Іванов М., Алєйник В. Трансформація комунікативного простору українського суспільства в умовах перманентних загроз (2022–2026 рр.). *Acta securitatae volynienses*. 2026. № 7. С. 102–110.

2. Алєйник В. Г. Роль ЗМК у формуванні політичної свідомості сучасного українського суспільства в умовах глобалізації. *Актуальні проблеми політики*. 2025. Вип. 76. С. 76–81.

3. Алєйник В. Чинники зростання ролі засобів масової комунікації як інструменту формування політичної свідомості в сучасному світі. *Міжнародні та політичні дослідження*. 2024. №4. С.3–7.

УДК 321.01:316.75(477)

Вячеслав Шпаков
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
спеціальності «Політологія»
Чорноморський національний університет
імені Петра Могили,
м. Миколаїв, Україна
Микола Іванов
доктор політичних наук, професор,
професор кафедри журналістики та політології
Чорноморський національний університет
імені Петра Могили,
м. Миколаїв, Україна

ПЕРСПЕКТИВА ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ БАЗОВИХ ПОЛІТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ ДЛЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Базовою і універсальною основою будь-якого суспільного устрою є спільний набір цінностей членів цього суспільства. Питання розгляду політичного аспекту суспільних цінностей відкриває перспективу розуміння орієнтирів політичної свідомості суспільства та розширює функціонал для аналізу і прогнозування політичної поведінки

політичних акторів, соціальних груп та суспільства загалом у конкретному історико-політичному контексті.

Дослідження концепту політичних цінностей і усіх вище зазначених аспектів цього питання є актуальним для українського політологічного дискурсу, оскільки нині території нашої держави є об'єктом зовнішньої експансії та геополітичних зазіхань росії, а українське суспільство, в свою чергу, є об'єктом інформаційно-психологічних спецоперацій (ІПСО) тієї ж росії. У цьому контексті аналіз політичних цінностей суспільства дасть змогу ефективно протидіяти російським ІПСО, контролюючи політичний дискурс українського суспільства та вчасно нейтралізувати дезінтеграційні суспільні наративи, здійснюючи при цьому консолідуючу функцію.

Для аналізу концепту політичних цінностей варто окреслити поняття цінностей загалом. Вивчення цінностей здійснюється на міждисциплінарній основі, оскільки філософська теорія цінностей тісно переплітається з психологічними, соціологічними та аксіологічними концепціями. У культурології «цінність» визначається як уявлення про те, що святе для людини, класу, групи, суспільства в цілому, їх переконання та переваги, виражені в поведінці. Цінності не піддаються сумніву, вони є еталоном, ідеалом всіх людей. Вони можуть бути суспільно-політичними та духовними, позитивними та негативними. У сучасну епоху пріоритет по відношенню до класових, групових, національних набувають цінності загальнолюдські.

В контексті суспільних цінностей існує потреба вирізнити ті з них, які є близькі більшості членів суспільства і, більше того, виконують організаційну функцію суспільства. Такі набори цінностей можуть різнитися для кожного суспільства, але вони є основою формування будь-якої суспільної організації, в тому числі у формі держави. Для позначення цього феномену необхідно ввести в політологічний дискурс поняття «базові організаційні цінності суспільства». «Базові організаційні цінності суспільства» – це набір суспільно-політичних цінностей, притаманний більшості членів суспільства конкретної держави, мета якого полягає у організації та консолідації суспільства. Цей набір цінностей має як статичну, так і динамічну складову і є оригінальним для кожного суспільства. Варто розрізняти базові вертикальні та горизонтальні організаційні цінності суспільства. Вертикальні характерні для авторитарних суспільств, а горизонтальні – для демократичних. Основний критерій типології – характер владних взаємозв'язків між членами суспільства та суспільними інституціями: для вертикальної суспільної організації характерна ієрархічність, а для горизонтальної суспільної організації – рівність.

Важливо звернути увагу на ретроспективу дослідження концепту політичних цінностей. Утилітаристський підхід до цінностей у західній філософії, представлений працями Дж. Дьюї, Р. Б. Перрі, Р. Брандта, Д. Брейбрука та деяких інших авторів, вважає цінностями усе те, що служить реалізації потреб та інтересів людини.

Переважаючим у соціології та політології можна вважати політико-ідеологічний підхід другої половини XIX ст., розвинений М. Вебером, Е. Дюркгеймом, Т. Парсонсом, за яким цінності відіграють роль ідейного культурного зразка та соціального регулятора.

У другій половині XX ст. значний вплив на дослідження цінностей справила праця М. Рокіча «Природа людських цінностей». М. Рокіч розрізняє поняття установок та цінностей. Установка, за його визначенням, є довгостроковою організацією кількох переконань, пов'язаних з певним об'єктом або ситуацією, яка привертає суб'єкта до певного, кращого йому способу дій [5]. Таким чином, безліч індивідуальних установок підпорядковуються кільком десяткам інструментальних цінностей, які, своєю чергою, підпорядковуються приблизно двадцяти термінальним цінностям. Відповідно, М. Рокич здійснює загальне розмежування цінностей на основі традиційного розрізнення між цінностями-цілями та цінностями-засобами.

На думку М. Рокіча, «цінність – це стійке переконання, що певний тип поведінки є особистісно чи соціально більш бажаними, ніж їхні протилежності». А система цінностей – це «стійка організація переконань, що стосуються бажаних моделей поведінки або результатів у континуумі відносної важливості» [5]. Він виділяє два класи систем цінностей: термінальні цінності (цінності-цілі) – переконання, що певна кінцева мета людського існування варта того, щоб її досягати; та інструментальні цінності (цінності-засоби) – переконання, що певна форма поведінки або якість особистості є бажаними в будь-якій ситуації. Кожен клас включав по 18 цінностей.

М. Рокіч вважав, що відмінності між людськими цінностями формують основу для відмінностей між ідеологіями. На його думку, головні ідеології XX століття – соціалізм, комунізм, фашизм і капіталізм – найпростіше зрозуміти через двовимірну шкалу, що ґрунтується на співвідношенні свободи та рівності. Неоднаковий розподіл влади в будь-якому суспільстві призводить до формування конкуруючих планів вирішення соціальних і економічних проблем [5]. Ці конфлікти виникають на основі різного розуміння свободи та нерівності в суспільстві. Таким чином, головні відмінності між ідеологіями визначаються пріоритетністю ключових цінностей – свободи або рівності.

Для науковця Шалома Шварца цінності – це уявлення або переконання, які стосуються бажаних кінцевих цілей або дій, виходять за межі конкретних ситуацій, керують вибором або оцінкою поведінки та подій і впорядковуються за відносною важливістю. Теоретик запропонував сім ознак цінностей: вони є переконаннями; стосуються бажаних цілей (кінцевих станів або способу поведінки), які мотивують дії; виходять за межі конкретних дій і ситуацій; слугують стандартами або критеріями (визначають вибір або оцінку поведінки та подій); впорядковуються за відносною важливістю; відносна важливість кількох цінностей спрямовує поведінку; цінності часто впливають на поведінку несвідомо [6]. Ш. Шварц виділяє цінності як усвідомлені цілі, що пов'язані з трьома універсальними потребами: біологічні потреби індивіда; потреби в скоординованій соціальній взаємодії; потреби у благополуччі групи.

Ш. Шварц розробив класифікацію з 10 типів цінностей, у межах яких містяться 54 індивідуальні цінності. Ці типи є ширшими категоріями порівняно з класифікацією Рокіча – індивідуальні цінності Рокіча стали індикаторами для типів Шварца. На основі цієї теоретичної бази Ш. Шварц з колегами розробили попередню схему, яка включає розташування 19 цінностей. Концептуальні основи розподілу цінностей визначаються трьома зовнішніми колами. Верхні цінності у зовнішньому колі виражають прагнення до зростання і саморозвитку, мотивуючи людей у моменти відсутності тривоги чи занепокоєння [7]. А цінності в лівій частині цього кола мають соціальну спрямованість, пов'язані з іншими людьми або з усталеними інститутами.

Американський соціолог Р. Інглхарт розробив цілісну теоретико-методологічну концепцію дослідження політичних цінностей і стверджував, що в світі відбувся глобальний зсув цінностей – від матеріалізму до постматеріалізму [2]. Його теорія ґрунтується на двох ключових гіпотезах: 1) Гіпотеза ціннісної значущості дефіциту (люди надають найбільшої ваги тим цінностям, яких їм найбільше бракує); 2) Гіпотеза соціалізаційного лагу (базові цінності індивіда формуються в підлітковому віці під впливом середовища, у якому він виростав) [3]. Висновок Р. Інглхарта наступний: трансформація цінностей – це повільний, але систематичний процес, який відбувається в міру зміни поколінь.

Дослідження канадського соціолога **С.** Фланагана показали, що вплив зміни поколінь яскравіше проявляється саме в площині демократичності/авторитарності цінностей**,** тобто в тому, наскільки

громадяни підтримують свободи, плюралізм, політичну участь, або ж, навпаки, – сильну владу, порядок і контроль.

Одним із засновників підходу до розуміння цінностей, як результату внутрішнього досвіду особистості вважається Гордон Оллпорт, який виокремив ціннісні орієнтації, ґрунтуючись на шести типах мотивації особистості: теоретичний тип (цінність пізнання, істини); економічний тип (цінність користі, вигоди); естетичний тип (гармонія, краса, форма); соціальний тип (любов, турбота про інших); політичний тип (прагнення до влади, впливу, боротьби); релігійний тип (прагнення до вищого сенсу, єдності). Ці типи не існують у чистому вигляді, але дозволяють дослідити індивідуальні профілі цінностей у контекстах від повсякденного життя до політичної поведінки [1]. Важливим теоретичним внеском стало розуміння того, що цінності формують ієрархію настанов, що впливають на поведінку людини в соціумі: потреби-інтереси-цінності-установки-дії.

В українському політологічному контексті дослідження концепту політичних цінностей не втрачає актуальності. Науковець Юрій Левенець у «Політичній енциклопедії» розглядає політичні цінності як орієнтири та регулятиви політичної свідомості, політичних відносин і політичних практик [4].

Таким чином, феномен політичних цінностей є ключовим елементом у розумінні політичної поведінки, формуванні політичної культури та забезпеченні стабільності політичного порядку. Цінності виступають не лише орієнтирами особистісної ідентичності, а й індикаторами ідейних пріоритетів суспільства, що визначають його чутливість до зовнішніх впливів і здатність до самоорганізації. Узагальнений аналіз провідних підходів до вивчення цінностей – утилітаристського, політико-ідеологічного, когнітивно-психологічного – дозволяє стверджувати, що саме політичні цінності формують основу політичної легітимності та демократичного розвитку. Теоретичні моделі, запропоновані М. Рокічем, Ш. Шварцом, Р. Інглхартом, С. Фланаганом і Г. Оллпортом, демонструють багатогранність і складну динаміку ціннісних орієнтацій, що змінюються в умовах соціально-політичної трансформації.

Сучасний політологічний дискурс дедалі більше потребує дослідження не лише змісту, але й механізмів функціонування, трансляції та зміни політичних цінностей у конкретних соціокультурних умовах. Особливу наукову зацікавленість становлять взаємозв’язки між політичними цінностями та ідеологічними орієнтаціями, а також вплив ціннісних систем на формування політичної свідомості окремих груп населення.

Актуальність дослідження зумовлена потребою в комплексному переосмисленні ролі ціннісних орієнтирів у політичній динаміці українського суспільства, особливо в умовах гібридної війни, інформаційного впливу та зміни поколінь. У час, коли відбувається не лише фізичний, а й символічний конфлікт за смисли, ідеї та уявлення про майбутнє, аналіз політичних цінностей стає ключем до розуміння глибинних основ суспільної єдності або поляризації. Саме політичні цінності визначають, наскільки стійкою буде демократія, яким буде характер політичної участі, та як відбуватиметься реконфігурація політичної довіри в суспільстві.

Розвиваючи тему базових організаційних цінностей суспільства з'являється можливість отримати відповіді на питання історичного, соціологічного, політичного, геополітичного змісту про суспільну організацію будь-якої держави світу і прогнозувати характер взаємовідносин всередині однієї держави та держав між собою. В українському геополітичному контексті така спроба наукового обґрунтування причин і наслідків дій держав світу та створення наукової парадигми базових організаційних цінностей суспільства дає можливість більш комплексного підходу до ведення ефективної внутрішньої та зовнішньої політики в умовах збройної агресії з боку російської федерації.

Список використаних джерел

1. Allport G.W., Vernon P. E., & Lindzey G. Study of values. 3rd ed. Boston : Houghton Mifflin, 1960.
2. Inglehart R. The silent revolution. Princeton : Princeton University Press, 1977.
3. Inglehart R. Cultural shift in advanced industrial society. Princeton : Princeton University Press, 1990.
4. Politychna entsyklopediia / NAN Ukrainy, Instytut politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen imeni I. F. Kurasa ; redkol.: Yurii Levenets (holova) [ta in.]; [uporiad. Yu. Shapoval]. Kyiv : Parlamentske vyd-vo, 2011. P. 772 [in Ukrainian].
5. Rokeach, M. The nature of human values. New York : Free Press, 1973.
6. Schwartz S.H. Universals in the structure and content of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries / M. P. Zanna (ed.) *Advances in Experimental Social Psychology.* 1992. Vol. 25. P. 1–65.
7. Schwartz, S.H. Value priorities and behavior: Applying a theory of integrated value systems. *The Psychology of Values: The Ontario Symposium*. 1996. Vol. 8. P. 119–144.
8. Schwartz S. H. Individual values across cultures / A. T. Church (ed.). The Praeger Handbook of Personality Across Cultures. Santa Barbara : Praeger, 2017. P. 121–152.

УДК 321.323.2 (477)

Юлія Лисенко
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політичних технологій
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана
м. Київ, Україна

ПОЛІТИЧНА ТРАНСФОРМАЦІЯ ТА ІНСТИТУЦІЙНА СПРОМОЖНІСТЬ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Розвиток громадянського суспільства в умовах здобуття незалежності України є одним з ключових напрямків демократичної суспільної трансформації. Вибір демократичного шляху розвитку України визначив необхідність системних політичних і правових інституційних перетворень.

Громадянське суспільство виступає структурним елементом демократичної політичної системи, забезпечуючи зв'язок між громадянами і владними інституціями на основі прийнятих у суспільстві правових і моральних норм. Громадянське суспільство може повноцінно функціонувати тільки за умов наявного публічного простору; організації незалежної від держави чи автономної діяльності громадських об'єднань, рухів, організацій; орієнтованості на реалізацію суспільних (індивідуальних чи колективних) інтересів; законності, визнання і забезпечення демократичних прав і свобод людини [1, с. 149].

Політична трансформація громадянського суспільства в умовах євроінтеграційних процесів спирається на добровільне залучення громадян до участі у політичному житті. Фактично громадянське суспільство формується і набуває ознак зрілості через усвідомлену участь людей у суспільно-політичних процесах. Для сучасного громадянського суспільства в Україні це проявляється активізацією і масштабуванням волонтерської діяльності, розвитком громадських ініціатив на місцевому і загальнодержавному рівнях навіть в умовах політичної нестабільності і безпекових загроз, залученістю громадян до різних форм та інституцій громадянського суспільства.

З початком гібридної війни та анексії Криму в 2014 р, а згодом і повномасштабного вторгнення російських збройних сил на територію України у лютому 2022 року функціонування громадянського суспільства набуло суттєвих трансформацій. Погодимось з

міркуваннями В. Докаленка про те, що в умовах повномасштабної війни громадянське суспільство в Україні проявило здатність до швидкої мобілізації населення, ефективної самоорганізації та впливу на державні процеси [2, с. 91]. Якщо на перших етапах свого становлення громадянське суспільство сприймалося як додатковий механізм контролю та взаємодії з владою, то в політичних реаліях сьогодення воно стало партнером держави в усіх суспільно значущих сферах: військовій, гуманітарній, соціальній, економічній, інформаційній, безпековій, духовно-культурній.

На сучасному етапі в умовах загроз і безпекових викликів громадянське суспільство функціонує через активну залученість і добровільну участь громадян у суспільно-політичному житті: громадських ініціативах, правових і політичних рухах, ініціативах громадського спротиву, волонтерстві, діяльності незалежних медіа-платформ, а також непрофесійній політичній участі як однієї з форм політичної діяльності. Науковці зауважують на тому, що крім активізації населення та інституційній трансформації громадянського суспільства в Україні спостерігається ситуація, коли механізми громадської участі, наприклад, громадські слухання, електронні петиції формально існують, але їх вплив на ухвалення рішень залишається обмеженим. Для ефективної співпраці важливо забезпечити системний підхід, зокрема, розширення можливостей для громадського контролю, залучення експертної спільноти до ухвалення рішень та зміцнення механізмів прозорості влади [3, с. 41]. Громадський контроль в умовах війни і безпекових викликів спрямований, переважно на моніторинг дій влади, забезпечення дотримання антикорупційних принципів у політичній діяльності та розподілі міжнародної допомоги, прозорості державних процесів та ін.

Особливу роль у функціонуванні громадянського суспільства в період повномасштабного вторгнення відіграють громадські організації, які стали основою для координації зусиль активних громадян. Кількість таких організацій, порівняно з 2022 р., активно зростає, про що свідчать статистичні дані [4]. У 2023 р. в Україні було зареєстровано майже 5 тис. нових громадських об’єднань, більшість з них у м. Києві, Дніпропетровській, Київській, Львівській, Одеській областях. На думку експертів, перелік регіонів-лідерів майже не змінився, але дослідники встановили цікаву закономірність: у 2023 році найбільшу кількість нових громадських організацій було зафіксовано у Херсонській області. Експерти пояснюють це тим, що саме цей регіон сильно постраждав від військових дій як прифронтова територія, де ведуться активні обстріли. Після підриву Каховської ГЕС

у червні 2023 р. сталася масштабна техногенна, екологічна та гуманітарна катастрофа, багато людей залишилися без осель. У відповідь на ці події активізувався громадський сектор: сформувалися нові громадські організації і активізували свою діяльність вже наявні волонтерські ініціативи.

З початком повномасштабного вторгнення довіра українців до волонтерського руху та громадських організацій значно зросла [4–5]. Громадянське суспільство зреагувало на виклики, переформатувавши діяльність. Активний розвиток волонтерської діяльності забезпечує надання допомоги людям, що постраждали внаслідок війни; логістику евакуційних заходів для жителів прифронтових територій; організацію порятунку тварин; активізує ініціативи гуманітарного і медичного забезпечення, надання освітніх і соціальних послуг. Завдяки освітнім ініціативам і просвітницьким заходам громадянське суспільство сприяє формуванню активної громадянської позиції, що забезпечує ефективне функціонування демократичної держави.

Отже, перед українським громадянським суспільством постає комплекс завдань, які покликані забезпечити соціальну стійкість і налагодити взаємодію громадянина і держави на демократичних засадах.

Сучасне громадянське суспільство в Україні є не просто інструментом демократичного розвитку, а і важливою структурною складовою у забезпечнні національної безпеки. У процесі інституційних трансформацій в складних умовах війни і безпекових викликів громадянське суспільство України характеризується високим рівнем консолідації, здатністю до самоорганізації та демонструє високий рівень соціальної інтеграції з потенціалом як для поточної боротьби, так і для майбутньої післявоєнної відбудови держави демократичного типу.

Список використаних джерел

1. Степаненко В. Глобальне громадянське суспільство: новий соціальний актор? *Глобалізація в соціологічному вимірі : зб. наук. праць /* за ред. В. Степаненка, В. Бурлачука. Київ : ІС НАНУ, 2011. С. 149–188.

2. Докаленко В. В. Взаємодія між органами публічної влади та інститутами громадянського суспільства в Україні в умовах широкомасштабної війни. *Public Administration and Regional Development.* 2022. Вип. 15. С. 87–103.

3. Корнієвський О. Особливості інституціоналізації громадянського суспільства України в умовах воєнного стану.

Політичне життя. 2024. № 1. С. 40–44. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pollife_2024_1_8.

4. Тягнирядно Л. Чим живе громадянське суспільство протягом двох років війни? Дослідження КМІС. 2024. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3858322-cim-zive-gromadanske-suspilstvo-protagom-dvoh-rokiv-vijni-doslidzenna.html

5. Оцінка ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів, ставлення до виборів під час війни, віра в перемогу (лютий – березень 2025 р.). URL: https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-stavlennia-do-vyboriv-pid-chas-viiny-vira-v-peremogu-liutyiberezen-2025r

УДК 342.7:341.645.5(477)

Тетяна Лушагіна
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри журналістики та політології
Чорноморський національний університет
імені Петра Могили
м. Миколаїв, Україна
Роман Южека
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
спеціальності «Політологія»
Чорноморський національний університет
імені Петра Могили
м. Миколаїв, Україна

ЗНАЧЕННЯ ПРАКТИКИ ЄСПЛ ДЛЯ РОЗВИТКУ ПОЛІТИЧНИХ ПРАВ ТА МЕХАНІЗМІВ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

Політичні права становлять ту частину каталогу прав людини, яка безпосередньо пов’язана зі здійсненням влади. Право брати участь в управлінні державними справами, право обирати і бути обраним, свобода думки і слова, свобода мирних зібрань, свобода об’єднання в політичні партії і громадські організації визначають можливості громадян впливати на владу і контролювати її. Тому значення практики Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) для розвитку політичних прав в Україні не можна оцінювати лише як суто юридичне. Воно

стосується самої природи української демократії та тих умов, у яких громадянське суспільство може виконувати свою контрольну функцію.

Стан політичних прав тісно пов'язаний з політичною культурою суспільства. Інститути можуть бути запозичені, але без відповідних цінностей вони залишаються формою без змісту. А. Сакун, Т. Кадлубович і Д. Черняк, досліджуючи ціннісні орієнтації студентської молоді, доходять висновку про те, що українська молодь уже поділяє значну частину європейських цінностей, а головними викликами є прискорення засвоєння європейських стандартів, формування відповідальності за політичні дії і реформування відносин між громадянами та владою [1]. Цей висновок важливий для розуміння ролі ЄСПЛ: практика Суду не лише захищає права, а й транслює певні цінності, зокрема уявлення про те, що влада обмежена правами особи, а громадянин має право відстоювати ці права навіть проти держави.

Цінності громадян перетворюються на політичну практику через інститути участі, і саме тут виникає перше питання до української держави: наскільки відкрито вона формує політику, пов'язану з виконанням рішень ЄСПЛ. Показовим прикладом є Національна стратегія розв'язання проблеми невиконання рішень судів, боржниками за якими є державні органи або державні підприємства. Р. Сидорович у експертному аналізі, підготовленому в межах проєкту Ради Європи, критикує цей документ за декларативність, відсутність чітких показників і відповідальних органів, а також за те, що уряд не пройшов повного циклу публічної політики з підготовкою «зеленої» та «білої» книг і консультаціями із зацікавленими сторонами [2]. Масштаб проблеми, яку мала вирішити Стратегія, вражає: станом на 5 березня 2021 року Державна казначейська служба обліковувала 62 159 стягувачів за бюджетною програмою виконання рішень судів, гарантованих державою, із заборгованістю понад 5 млрд грн., тоді як на 2021 рік за цією програмою передбачалося лише 100 млн грн. [2]. Там, де держава не залучає громадськість до формування політики, рішення ЄСПЛ залишаються предметом вузького кола експертів і не набувають суспільної підтримки, необхідної для реформ.

Основним політичним правом, що перебуває в полі зору Суду, є свобода вираження поглядів. Стаття 10 Конвенції захищає не лише інформацію та ідеї, що сприймаються прихильно, а й ті, що ображають, шокують чи викликають занепокоєння, адже саме цього вимагають плюралізм, толерантність і відкритість, без яких немає демократичного суспільства. Для України, де журналісти тривалий час працювали в умовах тиску і небезпеки, практика Суду мала особливе значення. Справа «Гонгадзе проти України» 2005 року, у якій Суд

констатував порушення права на життя у зв'язку з убивством журналіста і неефективним розслідуванням, стала символом відповідальності держави за безпеку журналістів. Згодом ця та інші справи сформували в українському суспільстві розуміння того, що захист свободи слова є не милістю влади, а її обов'язком [3].

Свобода мирних зібрань є іншим політичним правом, щодо якого українська практика мала яскраво виражений конфліктний характер. Рішення у справах «Вєренцов проти України» [4] та «Шморгунов та інші проти України» [5] показують дві сторони однієї проблеми. У першому випадку Суд вказав на відсутність законодавчого регулювання, що дозволяє владі довільно переслідувати учасників мирних протестів. У другому Суд оцінив наслідки цієї правової невизначеності в умовах масових протестів, коли державний апарат застосував насильство проти громадян. Разом ці рішення формують чіткий стандарт: держава має не тільки утримуватися від невиправданого втручання у свободу зібрань, а й створювати правові та інституційні умови для її реалізації, у тому числі через чітке законодавство і підзвітну поліцію.

Виборчі права становлять серцевину політичної участі. Як уже зазначалося, ЄСПЛ сформулював низку вимог до виборчих процедур, зокрема в справі «Ковач проти України» [6]. Н. Горобець і Н. Глущенко звертають увагу на три особливості підходу Суду: стаття 3 Першого протоколу поширюється лише на формування законодавчих органів, право на вільні вибори не є абсолютним, а рішення національних судів у виборчих спорах мають ґрунтуватися на достатніх доказах [7]. Цей підхід особливо актуальний з огляду на те, що в Україні після закінчення воєнного стану доведеться організовувати вибори в умовах масового внутрішнього переміщення осіб, перебування мільйонів громадян за кордоном, повернення військовослужбовців і часткової окупації територій. Стандарти ЄСПЛ щодо загального виборчого права, рівності кандидатів і прозорості процедур стануть ключовими орієнтирами для оцінювання легітимності таких виборів.

Свобода об'єднань має пряме значення для партійної системи. ЄСПЛ сформулював суворі стандарти щодо можливості заборони політичних партій: заборона допустима лише в разі нагальної суспільної потреби і переконливих доказів того, що партія загрожує демократії. В Україні після 2022 року діяльність низки партій, пов'язаних із державою-агресором, було заборонено у судовому порядку. Ці рішення ухвалювалися з урахуванням концепції демократії, здатної захищати себе, і в цьому контексті практика Суду слугує мірилом пропорційності. Важливо, що Суд оцінює не лише саму

заборону, а й якість судової процедури, у межах якої вона ухвалюється, тому стандарти статті 11 Конвенції залишаються актуальними і для воєнного часу.

Поза межами політичних прав у вузькому сенсі практика ЄСПЛ суттєво впливає на розвиток механізмів захисту прав людини загалом. Найважливішим із них є національне правосуддя, яке має застосовувати конвенційні стандарти. С. Солоткий ще в 2018 році звертав увагу на те, що ключовим завданням є сприйняття рішень ЄСПЛ як практичного джерела права в Україні, а принципи, вироблені в практиці Суду, мають імплементуватися в законодавчу систему [8]. Відтоді ситуація суттєво змінилася: посилання на практику ЄСПЛ стали звичними в рішеннях Верховного Суду, а сам Суд регулярно публікує огляди практики ЄСПЛ для суддів. Проте якість застосування залишається неоднорідною.

Проблеми механізмів захисту прав людини найяскравіше видно на прикладі виконання судових рішень. Л. Спицька показує, що найчастіше скарги проти України стосуються свободи пересування, особистої недоторканності, тривалості проваджень і права на справедливий суд, а два пілотні рішення щодо невиконання рішень вказують на системні вади, першопричинами яких є недосконаліть законодавства і недостатнє фінансування [9]. Дослідниця наголошує на необхідності комплексного підходу, який включав би ефективні засоби правового захисту та альтернативні способи виплати компенсацій. Із цим складно не погодитися, хоча, на нашу думку, до цього переліку варто додати ще одну умову, а саме політичну відповідальність за невиконання. Поки невиконання судових рішень не має для посадовців жодних наслідків, будь-які технічні вдосконалення залишатимуться паліативом [2].

Цікаву динаміку демонструють кількісні показники. І. Толкачова та І. Пущик повідомляють, що станом на 2016 рік у Єдиному державному реєстрі судових рішень було 5420 рішень із посиланнями на практику ЄСПЛ, що автори оцінюють як прогрес, але як незначну частку від загальної кількості рішень [10]. Вони також вказують на брак офіційних перекладів рішень Суду і недостатнє знання суддями англійської та французької мов. Сьогодні, через десятиліття, кількість таких посилань зросла в рази, проте проблеми перекладу і методології застосування практики залишаються актуальними. Головне питання полягає вже не в тому, чи посилаються суди на практику ЄСПЛ, а в тому, чи розуміють вони логіку правових позицій Суду і чи не використовують цитати з його рішень як ритуальний елемент мотивування.

Окремо слід звернути увагу на партійну систему, адже саме партії є головними суб'єктами реалізації політичних прав у представницькій демократії. Є. Тюканкіна та М. Чабанна, застосовуючи адаптовану модель Роберта Ладреча (Robert Ladrech), показують очевидний вплив євроінтеграції на програмно-ідеологічний зміст, організацію партій, політичну конкуренцію, взаємодію з європейськими партійними структурами, настрої виборців і виборчу систему [11]. Ці висновки мають прямий зв'язок із практикою ЄСПЛ. Стандарти Суду щодо свободи об'єднань, політичного плюралізму та рівних умов політичної конкуренції створюють рамку, у якій має розвиватися партійна система. Наближення до ЄС означає, що українські партії мають діяти за правилами, які забезпечують чесну конкуренцію, прозорість фінансування і повагу до прав опонентів. Практика ЄСПЛ у цьому контексті служить нагадуванням, що обмеження політичної конкуренції, навіть обґрунтовані безпековими міркуваннями, мають бути пропорційними і підконтрольними незалежному суду.

Таким чином, значення практики ЄСПЛ для розвитку політичних прав та механізмів захисту прав людини в Україні полягає в тому, що вона задає мінімальні стандарти свободи вираження поглядів, мирних зібрань, об'єднань і виборів, а також формує вимоги до якості національного правосуддя і виконання судових рішень.

Список використаних джерел

1. Сакун А. В., Кадлубович Т. І., Черняк Д. С. Перспективи розвитку політичної культури України на шляху до ЄС. *Політикус.* 2021. № 1. С. 94–100.

2. Сидорович Р. М. Аналіз Національної стратегії «Розв'язання проблеми невиконання рішень судів, боржниками за якими є державний орган або державне підприємство, установа, організація, на період до 2022 року» та Плану заходів щодо її реалізації. Київ : Рада Європи, 2021. URL: https://rm.coe.int/analysis-burmcyh-national-strategy-r-sydorovych-ukr/1680a23cce (дата звернення: 17.10.2026).

3. Кучук А., Кобко Є., Радчук А., Книшов В., Волошаніська Т. Забезпечення прав людини в Україні на основі практики Європейського суду з прав людини. *Соціально-правові студії.* 2025. Т. 8, № 2. С. 324–338. DOI: https://doi.org/10.32518/sals2.2025.324.

4. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Вєренцов проти України» від 11 квіт. 2013 р. (заява № 20372/11). URL: https://hudoc.echr.coe.int (дата звернення: 10.10.2026).

5. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Шморгунов та інші проти України» від 21 січ. 2021 р. (заява № 15367/14 та ін.). URL: https://hudoc.echr.coe.int (дата звернення: 10.10.2026).

6. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Ковач проти України» від 7 лют. 2008 р. (заява № 39424/02). URL: https://hudoc.echr.coe.int (дата звернення: 10.10.2026).

7. Горобець Н. С., Глущенко Н. В. Особливості застосування практики ЄСПЛ щодо розгляду виборчих спорів в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2023. № 5. С. 577–581.

8. Солоткий С.А. Рішення Європейського суду з прав людини: місце і роль у правовій системі України. *Український часопис конституційного права.* 2018. № 1. С. 40–48.

9. Спицька Л. В. Проблеми виконання рішень Європейського суду з прав людини в Україні. *Соціально-правові студії.* 2024. Т. 7, № 3. С. 9–16. DOI: https://doi.org/10.32518/sals3.2024.09

10. Толкачова І. А., Пущик І. М. Особливості застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя в Україні. *Юридичний вісник*. 2018. № 3(48). С. 64–68.

11. Тюканкіна Є. С., Чабанна М. В. Вплив європейської інтеграції на партійну систему України. *Empirio.* 2025. Том 2, спецвип. С. 40–53. DOI: https://doi.org/10.18523/3041-1718.2025.2.s.40-53

УДК 321.015:378.147.091.33-028.22

Тетяна Лушагіна
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри журналістики та політології
Чорноморський національний університет
імені Петра Могили
м. Миколаїв, Україна
Сергій Шкірчак
аспірант кафедри журналістики та політології
спеціальності «Політологія»
Чорноморський національний університет
імені Петра Могили
м. Миколаїв, Україна

ПОДІЛ ВЛАДИ ТА СИСТЕМА СТРИМУВАНЬ І ПРОТИВАГ: ГРАФІЧНА МОДЕЛЬ «ВЛАДНОГО ТРИКУТНИКА» У ВИКЛАДАННІ ПОЛІТОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Під час викладання політологічних дисциплін викладач часто стикається з дидактичною проблемою – потребою наочно продемонструвати абстрактні поняття. У прикладних дисциплінах ця проблема не настільки виражена, як у теоретичних (наприклад, «Загальна теорія політики», «Історія політичної думки»), де значну частину матеріалу становлять абстрактні концепції.

Однією з концепцій, рівень сприйняття якої помітно підвищується завдяки ілюстративному зображенню, є ідея поділу влади та система стримувань і противаг. Тому мета даного дослідження – описати один із варіантів її графічного відображення та окреслити можливості його використання в навчальному процесі.

Відправною точкою дослідження стали слова Голови Верховної Ради України (1991-1994, 2000-2002) Івана Плюща: «політична структура суспільства приблизно нагадує трикутник: Президент, уряд та парламент уособлюють його сторони, звичайно, часом вони різні за розміром. Ця фігура знаходиться у правовому полі, яке оточує його з усіх сторін. Політична криза – це такий стан суспільства, коли зникає одна з частин трикутника, чи зруйноване саме поле. […] Криза настане тоді, коли одна з цих сторін перестане бути функціональною» [1]. Цей образ політик розвивав і в інших інтерв'ю, називаючи парламент і уряд катетами, а президента – гіпотенузою «владного трикутника» [2].

Метафора «владного трикутника» не нова, проте її зазвичай використовують образно. Ми ж пропонуємо поглянути на неї

буквально: графічно відобразити трикутник «президент – уряд – парламент» разом з описаним навколо нього правовим колом і за допомогою цієї побудови показати ту динаміку, яку можна спостерігати у взаємовідносинах між сторонами «владного трикутника».

Перш, ніж графічно відображати реальні ситуації, необхідно створити ідеальну модель. У нашому випадку вона має вигляд кола, у яке вписано рівносторонній трикутник (рис. 1). Сторона *l* символізує законодавчу гілку влади (парламент), сторона *e* – виконавчу (уряд на чолі з прем'єр-міністром, а в президентських республіках на зразок США – з президентом). Сторона *p* має два прочитання: президент (якщо він безпосередньо не очолює уряд, але й не виконує суто формальних функцій, як, наприклад, у Німеччині) або суб'єкти федерації в державах із федеративним устроєм (чи навіть потужне місцеве самоврядування, оскільки відносини між центром і регіонами подекуди бувають досить напруженими, адже здебільшого стосуються розподілу державних коштів). Нарешті, судову гілку влади разом із розвиненою правовою системою відображає коло, яке розумно обмежує та контролює діяльність сторін трикутника й розв'язує суперечки між ними. За потреби сторони позначаємо також як AB, BC і AC. Вершини A, B і C – своєрідні точки взаємодії сторін. Вектори, які виходять із цих точок і спрямовані до центру кола, позначають умовну силу взаємодії, а також показують, що діяльність усіх сторін в ідеалі спрямована на єдину мету – загальне благо держави та кожного громадянина зокрема.

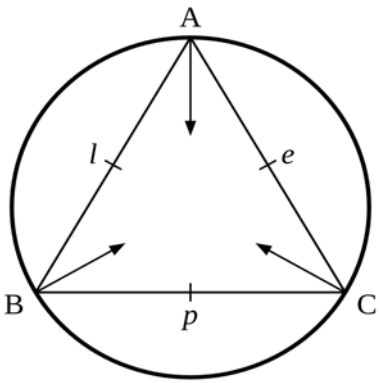

Рисунок. 1. – Ідеальна модель поділу влади

Проте реальність свідчить, що сторони зазвичай мають різний обсяг повноважень, а отже, різною буде й довжина сторін трикутника (рис. 2). Та якими б не були довжини сторін, навколо трикутника завжди можна описати коло. У нашій моделі це правове коло, існування якого є необхідною умовою стабільності політичної системи. Ба більше, зі збільшенням сторони трикутника (тобто повноважень президента, уряду тощо) збільшується і сегмент правового кола, який обмежує цю сторону, не даючи їй узурпувати владу. Саме так, коротко кажучи, модель унаочнює дію принципу стримувань і противаг.

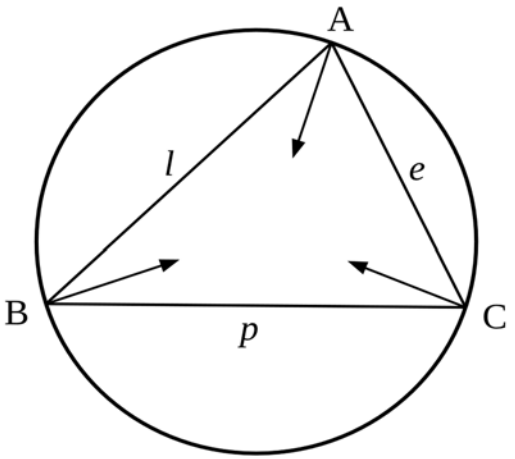

Рисунок 2. – Модель поділу влади в умовно стабільній демократії

Водночас рис. 2 відображає радше умовно стабільні демократії і не відповідає політичним системам перехідного типу, адже не враховує так званої латентної сфери політики, яка в перехідних суспільствах посідає досить вагоме місце.

Спробуймо застосувати модель до перехідних суспільств, які формально задекларували принцип поділу влади (зокрема, ст. 6 Конституції України [3]), і відобразити в ній латентні відносини. У межах моделі латентними вважаємо відносини, не врегульовані правовим колом. Оскільки вершини A, B і C є точками взаємодії сторін, саме в них і відбуваються латентні відносини. Тому для їх

графічного відображення кути трикутника варто винести за межі кола (рис. 3): зафарбовані чорним зони і є відображенням латентної сфери політики.

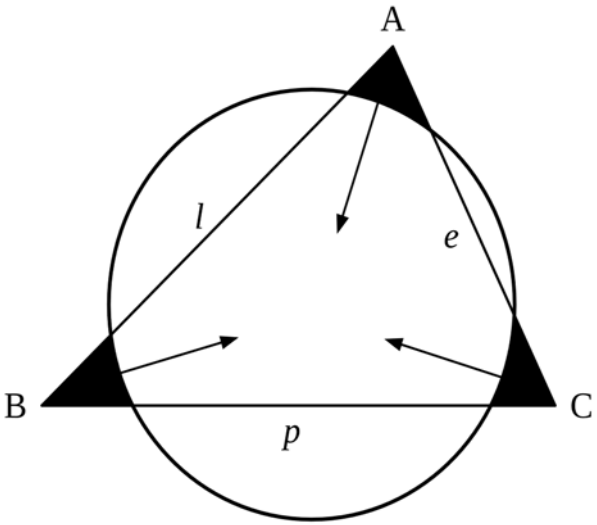

Рисунок 3. – Латентна сфера політики в перехідних суспільствах

Латентна сфера може розширюватися в перехідних і трансформаційних демократіях унаслідок частих змін нормативно-правових актів: ні громадськість, ні самі політичні інститути не встигають засвоїти нові «правила гри». Це породжує так званий «ефект ехо», коли повноваження однієї зі сторін уже суттєво обмежено зміненим нормативно-правовим актом, але на практиці її вплив залишається на колишньому рівні (рис. 4). Пунктиром на рисунку позначено попередню конфігурацію трикутника (ABC), суцільними лініями – нову (AB_2C_2), а зафарбована зона біля вершини B_3 відображає «відлуння» колишніх повноважень, що опинилося поза межами правового кола. Наприклад, унаслідок конституційної реформи 2004 р. [4] повноваження Президента України суттєво скоротилися, проте суспільне сприйняття цієї посади та реальний вплив глави держави в політичних колах часто залишалися на колишньому рівні.

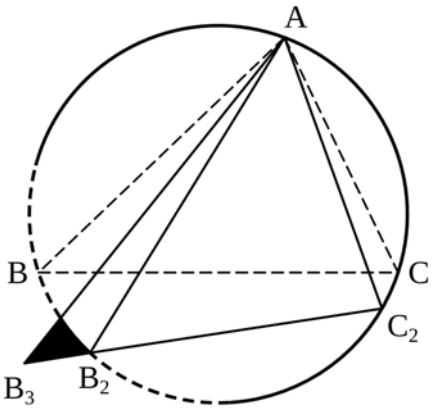

Рисунок 4. – «Ефект ехо» після зміни повноважень однієї зі сторін

Отже, графічна модель «владного трикутника», вписаного в правове коло, дає змогу наочно пояснити студентам сутність принципу поділу влади та механізм стримувань і противаг: зі збільшенням повноважень будь-якої зі сторін зростає й сегмент правового кола, що її обмежує. Модифікації моделі унаочнюють відмінності між умовно стабільними демократіями та перехідними політичними системами, у яких частина взаємодії гілок влади відбувається поза правовим полем, а також наслідки частих змін «правил гри» («ефект ехо»).

Модель не претендує на кількісну точність і має передусім евристичне та дидактичне значення. Її доцільно застосовувати поетапно – від ідеальної конфігурації до моделей перехідних систем, пропонуючи студентам самостійно будувати «владні трикутники» для різних держав або для різних етапів конституційного розвитку України (1996, 2004, 2010, 2014 рр.).

Список використаних джерел

1. Інтерв'ю з Іваном Плющем, Головою Верховної Ради України. *Romyr & Associates*. 2001. № 10. URL: http://www.romyr.com/report/n10/Interview (дата звернення: 23.01.2008).

2. Іван Плющ: «Парламент і уряд – катети, Президент – гіпотенуза. Завдання всіх нас – зберегти цей трикутник». *День*. URL: https://day.kyiv.ua/article/panorama-dnya/ivan-plyushch-parlament-i-uryad-katety-prezydent-hipotenuza-zavdannya-vsikh (дата звернення: 20.10.2026).

3. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

4. Про внесення змін до Конституції України : Закон України від 08.12.2004 № 2222-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 2. Ст. 44.

УДК 323.21:364-322(477)

Сергій Піддубний
кандидат політичних наук,
доцент кафедри політичних наук
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана
м. Київ, Україна

ВОЛОНТЕРСЬКИЙ РУХ В УМОВАХ ВІЙНИ: ПРАКСЕОЛОГІЯ СУСПІЛЬНОЇ САМООРГАНІЗАЦІЇ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНІ МЕЖІ ДЕРЖАВИ

Повномасштабна російсько-українська війна стала серйозним випробуванням для спроможності державних і суспільних інституцій діяти в умовах тривалої кризи, високої невизначеності та швидкої зміни потреб. Одним із найбільш помітних проявів суспільної адаптації стало розширення волонтерського руху. Його активізація розпочалася після російської агресії у 2014 р., а після 24 лютого 2022 р. набула значно більшого масштабу, охопивши забезпечення Сил оборони, гуманітарну допомогу, евакуацію населення, підтримку внутрішньо переміщених осіб, медичні, освітні та соціальні напрями [1; 4].

У науковій літературі українське волонтерство розглядається як складова громадянського суспільства, форма громадянської участі, чинник соціальної згуртованості та механізм кризового реагування. Дослідження останніх років засвідчують не лише кількісне розширення волонтерської активності, а й її якісну трансформацію. А. Трофименко та І. Макаров серед ключових тенденцій розвитку волонтерського руху в умовах повномасштабної війни виділяють його інституціоналізацію, цифровізацію, професіоналізацію та поглиблення міжнародної співпраці [1]. Водночас це актуалізує ширше питання: чому децентралізовані добровільні мережі в окремих сферах здатні швидше виявляти потреби, мобілізувати ресурси й організовувати їх

розподіл, ніж формалізовані державні структури, та де проходять функціональні межі такої самоорганізації?

Метою дослідження є визначення можливостей праксеологічного підходу для пояснення волонтерської самоорганізації в умовах війни та окреслення функціональних меж між добровільною суспільною кооперацією і централізованою державною координацією. Вихідним припущенням є теза про те, що переваги волонтерських мереж найбільш виразно проявляються там, де вирішального значення набувають швидкість реагування, локальне знання, довіра, адресність та організаційна гнучкість. Натомість державні інституції зберігають структурні переваги у сферах, що потребують правової універсальності, масштабного ресурсного забезпечення, стратегічної координації та довготривалої відповідальності.

Методологічною основою аналізу виступає праксеологія Людвіга фон Мізеса. Її вихідною категорією є цілеспрямована людська дія, у межах якої індивід оцінює наявний стан, визначає бажаний результат та обирає засоби його досягнення [2]. Важливою є й мізесівська інтерпретація суспільства як результату людської кооперації [2]. Це дає можливість розглядати волонтерський рух не лише як сукупність організацій громадянського суспільства, а як результат дії окремих індивідів та їхньої подальшої кооперації. Логіку процесу можна представити так: усвідомлення потреби → індивідуальне рішення діяти → мобілізація ресурсів → добровільна кооперація → горизонтальна мережа → суспільно значущий результат.

Подібна логіка простежується в емпіричних дослідженнях українського волонтерства. А. Єременко та О. Безрукова, аналізуючи мотивацію волонтерів, акцентують на прагненні допомагати, відчутті єдності, бажанні наблизити перемогу, емпатії до військових та їхніх родин, реакції на конкретні трагедії й довірі до певних організацій [3]. Отже, індивідуальна мотивація через механізми довіри та співпраці набуває властивостей колективного ресурсу.

На наступному рівні така взаємодія набуває мережевого характеру. Дослідження волонтерського руху у 2014 – лютому 2022 рр. демонструють його суттєвий вплив на трансформацію громадянського суспільства та реагування на наслідки російської агресії [4]. Після початку повномасштабного вторгнення ці процеси доповнилися подальшою професіоналізацією, цифровізацією та формуванням більш стійких організаційних структур [1]. Цифрові платформи, персональні контакти й мережі довіри дозволяють швидко поєднувати конкретний запит, наявний ресурс і отримувача допомоги без попереднього створення складної централізованої системи.

Трансформація волонтерських практик відбувається у ширшому контексті зміни ролі громадянського суспільства у політичній системі. Недержавні суб'єкти виступають не лише посередниками між громадянином і державою, а й учасниками артикуляції суспільних інтересів, політичної взаємодії та вироблення суспільно значущих рішень [5]. В умовах війни така участь набуває особливої форми: громадянське суспільство не лише впливає на державну політику, а й у низці сфер безпосередньо включається у кризове реагування.

У цьому контексті особливого значення набуває співвідношення волонтерської самоорганізації та державної спроможності. К. Зарембо показує, що волонтерські ініціативи залежно від конкретних умов могли як сприяти посиленню державних інституцій, так і частково зменшувати стимули до розвитку їхньої власної спроможності [6]. Тому ефективність волонтерських практик не означає можливості їх автоматичного перетворення на постійну альтернативу державним інституціям.

Ключова відмінність між державними та волонтерськими механізмами полягає в особливостях їхньої організації. Державна система діє на основі нормативно визначених компетенцій, процедур, бюджетних правил, ієрархії відповідальності та підзвітності. Це забезпечує законність і передбачуваність рішень, але в кризових умовах може обмежувати швидкість реагування на локальні потреби. Волонтерські мережі мають більшу гнучкість у визначенні пріоритетів, перенаправленні ресурсів і пошуку практичних рішень, що значною мірою пояснює їхню адаптивність у періоди гострої кризи.

Водночас можливості волонтерських мереж не є необмеженими. Їхня діяльність залежить від мотивації учасників, суспільної довіри, наявності ресурсів та здатності підтримувати активність у довгостроковій перспективі. Добровільні мережі мають обмежений потенціал у сферах стратегічного оборонного планування, загальнообов'язкового правового регулювання, макрофінансової політики, управління критичною інфраструктурою та системного соціального забезпечення. Тому важливим є баланс між автономністю волонтерського сектору та його взаємодією з державними інституціями [7]. На наш погляд, тривале перенесення на волонтерів функцій, які мають забезпечуватися державою, може сприяти закріпленню існуючих інституційних дисфункцій.

На основі проведеного аналізу пропонується розглядати взаємодію держави та волонтерського сектору через три послідовні режими: «заміщення → доповнення → інституційна взаємодія». На гострій фазі кризи громадські ініціативи можуть тимчасово заміщувати окремі

недостатньо спроможні механізми державної системи. У міру її адаптації волонтерські структури переходять до режиму доповнення, зберігаючи переваги у швидкості, локальному знанні, інноваційності та зворотному зв'язку. Наступним рівнем є інституційна взаємодія, що передбачає формування більш стійкого партнерства без адміністративного поглинання громадянського суспільства державою.

Волонтерський рух можна розглядати і як чинник трансформації публічної політики. Активне громадянське суспільство в умовах війни продукує інформацію про суспільні потреби, апробує нові рішення та мобілізує ресурси, які можуть бути інтегровані у механізми державної політики. Одночасно волонтерська діяльність сприяє формуванню горизонтальних зв'язків, взаємній довірі, громадянській відповідальності та соціальній згуртованості [8; 9].

Отже, український волонтерський рух в умовах війни доцільно розглядати як механізм суспільної самоорганізації, що виявляє сильні сторони децентралізованої добровільної кооперації та її функціональні межі. Праксеологічний підхід дозволяє пояснити перехід від усвідомлення потреби й вибору засобів до формування мережевої колективної дії.

Досвід України показує, що найбільші переваги таких мереж проявляються у сферах, де визначальними є швидкість, локальне знання, довіра, гнучкість та адресність. Водночас стратегічна координація, універсальність правил і довгострокова відповідальність залишаються сферою державної спроможності. Таким чином, волонтерський рух доцільно розглядати не як альтернативу державі, а як індикатор функціональних меж централізованого управління та одночасно джерело його інституційної адаптації. Оптимальною моделлю є не заміщення держави волонтерським сектором, а їхнє функціональне розмежування та взаємодія.

Список використаних джерел

1. Трофименко А. В., Макаров І. О. Волонтерський рух в Україні в умовах повномасштабної війни: основні тенденції розвитку. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Історія. Політологія.* 2024. Вип. 40. С. 134–142. DOI: 10.34079/2226-2830-2024-15-40-134-142

2. Mises L. von. Human Action: A Treatise on Economics. New Haven : Yale University Press, 1949.

3. Єременко А., Безрукова О. Характеристика волонтерського руху та мотивація волонтерів в умовах російсько-української війни (за

результатами якісного дослідження). *Соціологічні студії.* 2023. № 2(23). С. 26–37.

4. Таран М. Український волонтерський рух та розвиток громадянського суспільства (2014 – лютий 2022). *Social Development & Security.* 2024. Т. 9, № 2. С. 20–29.

5. Загальна теорія політики : навч. посіб. / Ю. В. Лисенко, Н. А. Бабарикіна, О. М. Науменко та ін. ; за заг. ред. Ю. В. Лисенко. Київ : КНЕУ, 2025. 344 с. URL: https://ir.kneu.edu.ua/items/1248081c-70b2-463b-abff-f81637952c5c

6. Zarembo K. Substituting for the State: The Role of Volunteers in Defense Reform in Post-Euromaidan Ukraine. *Kyiv-Mohyla Law and Politics Journal.* 2017. № 3. P. 47–70. DOI: 10.18523/kmlpj119985.2017-3.47-70.

7. Яцюк Т. Волонтерство як елемент громадянського суспільства в державі. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України.* 2025. Вип. 68. С. 475–487.

8. Мартинюк Я. До питання впливу волонтерської діяльності на соціальну згуртованість: виклики сьогодення. *Social Work and Education.* 2024. Vol. 11, No 2. С. 203–212.

9. Жульонова О. Волонтерство і благодійність в Україні як чинники соціальної згуртованості під час війни: *Українське суспільство в умовах війни. 2025.* Київ : ІС НАНУ, 2025. С. 297–320.

УДК 32.019.5:351:007

Олександр Санін
викладач кафедри журналістики та політології,
Чорноморський національний університет
імені Петра Могили
м. Миколаїв, Україна

СТІЙКІСТЬ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ ЯК КРИТЕРІЙ ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

Вступ. В умовах тривалої збройної агресії проти України стійкість національного інформаційного простору набуває особливого значення як характеристика спроможності держави та суспільства протидіяти дезінформації, маніпулятивним впливам і порушенням інформаційних комунікацій. Водночас розширення інституційних механізмів інформаційного захисту не завжди супроводжується пропорційним зниженням суспільної вразливості, що актуалізує проблему розмежування формальної результативності державних заходів та їхньої фактичної ефективності. Дискусійним залишається питання визначення критеріїв, здатних відображати внесок державної інформаційної політики у підтримання суспільної довіри, доступності достовірної інформації та безперервності комунікацій. Це зумовлює необхідність переосмислення підходів до оцінювання державної інформаційної політики через комплексні характеристики стійкості інформаційного простору.

Мета даного дослідження полягає у виявленні проблем оцінювання ефективності державної інформаційної політики України та обґрунтуванні стійкості інформаційного простору як її комплексного критерію на основі критичного аналізу наукових досліджень, нормативно-правових механізмів, практик державних комунікацій та емпіричних даних із подальшим визначенням системи критеріїв оцінювання.

Методи дослідження. Використано системний і структурно-функціональний підходи для аналізу складових інформаційної стійкості та їх взаємозв'язку. Методи аналізу, синтезу й порівняння застосовано для опрацювання українських і зарубіжних наукових досліджень, нормативно-правовий аналіз – для визначення механізмів державної інформаційної політики. Критичне узагальнення оприлюднених емпіричних даних і концептуальне моделювання дозволили обґрунтувати систему критеріїв її ефективності.

Виклад основного матеріалу. Проблема оцінювання ефективності державної інформаційної політики України полягає насамперед у відсутності достатньо чіткого розмежування здійснених управлінських заходів та їхніх фактичних суспільних наслідків. Розбудова спеціалізованих інституцій, удосконалення нормативного регулювання та проведення інформаційних кампаній свідчать про активність держави, однак не дозволяють безпосередньо визначити, наскільки інформаційне середовище стало менш вразливим до деструктивних впливів. Л. Коцур та О. Грига звертають увагу на понятійні й нормативні суперечності державної інформаційної політики, які ускладнюють визначення її змісту та меж відповідальності [2, с. 54–56]. Зазначена проблема має практичний вимір: за відсутності узгоджених критеріїв результативності державні органи можуть звітувати про виконання заходів, не встановлюючи характеру їхнього впливу на інформаційну поведінку громадян. Відповідно, кількість виявлених інформаційних атак не обов'язково свідчить про підвищення захищеності, адже одночасно може зростати інтенсивність ворожих інформаційних операцій. Аналогічно, збільшення обсягів офіційного інформування не гарантує підвищення суспільної довіри. Тому оцінювання державної інформаційної політики доцільно переорієнтувати з кількісного обліку заходів на встановлення змін у функціонуванні інформаційного простору.

Неоднозначність відповідних змін підтверджується результатами емпіричних досліджень. За Індексом стійкості до дезінформації (DRI), наведеним Д. Шкуропадською та Л. Лебедевою, у 2024 р. порівняно з 2021 р. суспільна складова інформаційної стійкості України зросла на 1,2 пункти, правова та інституційна – на 0,8, медійна та цифрова – на 1,0 [6, с. 46–47]. Водночас результати дослідження «Індекс медіаграмотності українців – 2025» демонструють, що 55% опитаних вважають дезінформацію серйозною проблемою, проте 30% ніколи не перевіряють інформацію, а 47% довіряють анонімним каналам у месенджерах [1]. Наведені показники отримано за різними методиками, тому їх не можна безпосередньо зіставляти як однорідні вимірювання. Проте вони виявляють принципову обставину: позитивна динаміка комплексних індексів може співіснувати зі збереженням індивідуальних поведінкових ризиків. Відтак оцінювання інформаційної стійкості лише на загальнодержавному рівні не дозволяє повною мірою визначити вразливість окремих соціальних груп. Обґрунтованішим видається поєднання інтегральних показників із дослідженням реальних практик інформаційного споживання, зокрема перевірки повідомлень, вибору джерел і сприйняття офіційної

інформації. Це створює передумови для виявлення не лише позитивних тенденцій, а й проблемних складових державної інформаційної політики.

Суперечливість державних інформаційних заходів особливо виразно проявляється у співвідношенні централізованого інформування та суспільної довіри. Рішенням РНБО від 18 березня 2022 р. було передбачено реалізацію єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану, зокрема через організацію цілодобового інформаційного марафону [7]. Такий механізм відповідав потребам початкового етапу повномасштабного вторгнення, коли оперативність і узгодженість повідомлень мали безпосереднє безпекове значення. Однак тривале використання кризової моделі комунікацій потребує періодичного перегляду її доцільності. Ю. Ніколаєць серед проблем функціонування телемарафону виокремлює повторюваність інформаційного контенту, обмежену різноманітність експертних оцінок і поступове зменшення уваги аудиторії [3, с. 49–50]. Це дозволяє розмежувати короткострокову мобілізаційну результативність та довгострокову комунікаційну ефективність. Інструмент, який забезпечував інформаційну координацію в умовах гострої кризи, не обов'язково зберігатиме аналогічну результативність за зміни суспільних потреб. Отже, ефективність централізованого інформування необхідно оцінювати не лише за охопленням аудиторії, а й за динамікою довіри, рівнем задоволення інформаційних потреб та доступністю альтернативних перевірених джерел.

Зазначена проблема безпосередньо пов’язана зі співвідношенням інформаційної безпеки та демократичних засад функціонування медійного середовища. Закон України «Про медіа» визначає правові механізми регулювання медійної діяльності, включаючи положення, пов'язані із захистом національної безпеки [4]. Водночас правомірність застосування окремого обмеження не є самостійним доказом його ефективності. Надмірне звуження можливостей незалежної перевірки повідомлень потенційно підвищує залежність громадян від неофіційних каналів, достовірність яких може залишатися невизначеною. Тому безпекові заходи потребують оцінювання не лише за здатністю обмежувати поширення небезпечного контенту, а й за можливими наслідками для інформаційної відкритості. У цьому контексті суспільну довіру недоцільно ототожнювати з беззастережною підтримкою офіційних повідомлень. Обґрунтована довіра формується за наявності своєчасної інформації, зрозумілих пояснень державних рішень і можливості незалежного зіставлення відомостей. Відповідно, підтримання інформаційного плюралізму слід

розглядати як одну з умов довгострокової стійкості, а не як перешкоду реалізації інформаційно-безпекових завдань.

Окремою проблемою залишається визначення фактичної результативності спеціалізованих інформаційних інституцій. У колективній монографії за редакцією Л. Компанцевої висвітлено діяльність Центру протидії дезінформації та Центру стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки, зокрема механізми інформаційного моніторингу, координації повідомлень і співпраці з громадським сектором [5, с. 9–31]. Проте навіть розвинена система міжінституційної взаємодії не гарантує своєчасного задоволення інформаційних потреб населення. За відсутності оперативних офіційних роз'яснень виникає інформаційний вакуум, який можуть заповнювати припущення, неперевірені повідомлення або цілеспрямовані маніпуляції. З огляду на це, результативність державних комунікацій доцільно оцінювати через тривалість реагування на суспільно значущі інформаційні запити, узгодженість повідомлень різних інституцій та доступність офіційних пояснень для окремих категорій населення. Водночас прискорення інформування не повинне досягатися шляхом зниження достовірності відомостей. За таких обставин визначальним управлінським завданням є забезпечення оптимального співвідношення оперативності, точності та прозорості державних комунікацій. Воно дозволить оцінювати роботу відповідних інституцій за суспільно значущими результатами, а не лише за масштабами їхньої інформаційної активності.

Не менш дискусійним залишається питання ефективності безпосередньої протидії дезінформації. Традиційне оцінювання за кількістю виявлених неправдивих повідомлень і підготовлених спростувань має обмежену інформативність, оскільки не враховує подальшої поведінки аудиторії. Навіть переконливе спростування не гарантує припинення поширення маніпулятивного твердження або зміни вже сформованих переконань. Додаткову складність демонструють результати експериментального дослідження Е. Гоес та співавторів, проведеного за участю 6127 респондентів у США, Польщі та Гонконзі: окремі заходи протидії дезінформації зменшували віру в неправдиві повідомлення, проте водночас посилювали скептицизм щодо достовірної інформації [8]. Цей результат не може безпосередньо характеризувати українське інформаційне середовище, однак виявляє можливість побічних наслідків захисних втручань. Відповідно, ефективність протидії дезінформації доцільно встановлювати через одночасне вимірювання сприйнятливості до неправдивих тверджень та здатності розпізнавати достовірну інформацію. Якщо відповідні

заходи формують загальну недовіру до інформаційних джерел, їхній довгостроковий внесок у суспільну стійкість залишається сумнівним.

Розроблення обґрунтованої системи оцінювання ускладняється також тим, що інформаційна стійкість формується під впливом державних і недержавних чинників. Медіаграмотність громадян залежить від освітнього досвіду та індивідуальних інформаційних практик, розвиток цифрової інфраструктури пов'язаний із діяльністю технологічного сектору, а протидія зовнішнім інформаційним операціям нерідко здійснюється за участю міжнародних партнерів. Тому навіть достовірно встановлене підвищення інформаційної стійкості не дозволяє автоматично визначити частку державної політики у відповідному результаті. У доповіді ОЕСР наголошується на необхідності доповнення адміністративних показників оцінюванням довгострокових поведінкових змін і суспільної сприйнятливості до дезінформації [9, с. 100–101]. Практичним розв’язанням зазначеної проблеми може стати поєднання регулярних соціологічних вимірювань, аналізу інформаційних інцидентів і незалежного оцінювання результатів державних програм. Для встановлення причинного зв’язку доцільно порівнювати показники до та після застосування конкретного заходу, а за наявності відповідних даних використовувати зіставні групи. Водночас необхідно враховувати інтенсивність зовнішніх інформаційних атак, зміну медіаспоживання та інші обставини, здатні впливати на отримані результати незалежно від державних рішень.

Визначення стійкості як критерію ефективності державної інформаційної політики потребує також переосмислення самого предмета оцінювання. Б. Рьод, К. Пурсіайнен та Н. Еклунд запропонували багатовимірний підхід до суспільної стійкості, що охоплює правові, освітні, управлінські, соціально-психологічні та технологічні механізми протидії дезінформації [10, с. 73–74]. Проте оцінювання всіх складових за одним узагальненим показником створює ризик приховування критичних недоліків окремих елементів інформаційного середовища. Наприклад, високі показники цифрової захищеності не можуть компенсувати систематичного зниження довіри до офіційних повідомлень, а розвинені навички медіаграмотності не усувають наслідків тривалого порушення комунікаційної інфраструктури. Тому більш обґрунтованим є використання багатокомпонентної моделі, у межах якої кожний критерій характеризує окремий аспект інформаційної стійкості. Такий підхід дозволяє виявляти проблемні складові, визначати

пріоритетність державних втручань і запобігати необґрунтованим висновкам на підставі усереднених значень.

На підставі проведеного аналізу пропонується оцінювати ефективність державної інформаційної політики за чотирма взаємопов'язаними критеріями: інституційною адаптивністю, доступністю та достовірністю інформації, суспільною стійкістю і відновлювальною спроможністю інформаційних систем. Інституційну адаптивність доцільно визначати через швидкість виявлення нових загроз, узгодженість управлінського реагування та здатність державних органів коригувати комунікаційні рішення. Доступність і достовірність інформації можуть характеризуватися своєчасністю офіційних повідомлень, можливістю їх незалежної перевірки та забезпеченням інформаційних потреб різних груп населення. Суспільну стійкість доцільно оцінювати через практики перевірки повідомлень, здатність розпізнавати маніпуляції та динаміку обґрунтованої довіри до достовірних джерел. Відновлювальна спроможність відображатиме тривалість і повноту відновлення інформаційних комунікацій після кризових порушень. Принциповою перевагою запропонованої моделі є можливість оцінювати кожну складову окремо, визначати її проблемні характеристики та встановлювати обґрунтовані управлінські пріоритети. Водночас модель має концептуальний характер і потребує подальшої емпіричної перевірки. Її практичне застосування повинне передбачати прозорість методики, регулярність вимірювань і врахування впливу зовнішніх чинників, без чого встановлення реального внеску державної політики залишатиметься методологічно недостатньо обґрунтованим.

Висновки. Проведений аналіз засвідчив, що ефективність державної інформаційної політики визначається не кількістю реалізованих заходів, а їхнім фактичним впливом на стійкість інформаційного простору. Основними проблемами залишаються недосконаліть критеріїв оцінювання, суперечності між централізацією комунікацій і суспільною довірою та складність визначення внеску державних рішень. Запропоновано чотирьохкомпонентну модель оцінювання, що охоплює інституційну адаптивність, доступність і достовірність інформації, суспільну стійкість та відновлювальну спроможність інформаційних систем. Її застосування потребує систематичного моніторингу відповідних показників із урахуванням демократичних засад інформаційних відносин.

Список використаних джерел

1. Детектор медіа. Індекс медіаграмотності українців – 2025 : результати дослідження. 2026. URL: https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/indeks-mediahramotnosti-ukrayintsiv-2025 (дата звернення: 18.10.2026).
2. Коцур Л., Грига О. Державна інформаційна політика України: теоретико-методологічні парадокси воєнного часу. *Публічне управління: концепції, парадигма, розвиток, удосконалення.* 2023. № 4. С. 52–60. DOI: https://doi.org/10.31470/2786-6246-2023-4-52-60
3. Ніколаєць Ю. Державна інформаційна політика України в умовах повномасштабного воєнного вторгнення Російської Федерації: суспільно-мобілізаційний потенціал і ефективність. *Політичні дослідження*. 2024. № 1(7). С. 42–67. DOI: https://doi.org/10.53317/2786-4774-2024-1-3
4. Про медіа : Закон України від 13.12.2022 № 2849-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20 (дата звернення: 18.10.2026).
5. Стратегічні комунікації в умовах війни: погляд від волонтера до науковця : монографія / за заг. ред. Л. Ф. Компанцевої ; Національна академія Служби безпеки України. Київ : 7БЦ, 2024. 492 с. URL: https://nasbu.edu.ua/ua/238-strategichni-komunikacii-v-umovah-viyni-poglyad-vid-volontera-do-naukovcya-vidannya (дата звернення: 18.10.2026).
6. Шкуропадська Д., Лебедева Л. Інформаційна стійкість України: 2021–2024 рр. *Scientia fructuosa*. 2025. Том 164, № 6. С. 39–51. DOI: https://doi.org/10.31617/1.2025(164)03
7. Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану : рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18.03.2022, введене в дію Указом Президента України від 19.03.2022 № 152/2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0004525-22 (дата звернення: 18.10.2026).
8. Hoes E., Aitken B., Zhang J. et al. Prominent misinformation interventions reduce misperceptions but increase scepticism. *Nature Human Behaviour*. 2024. Vol. 8. P. 1545–1553. DOI: https://doi.org/10.1038/s41562-024-01884-x
9. OECD. Facts not Fakes: Tackling Disinformation, Strengthening Information Integrity. Paris : OECD Publishing, 2024. 141 p. DOI: https://doi.org/10.1787/d909ff7a-en.
10. Rød B., Pursiainen C., Eklund N. Combatting Disinformation – How Do We Create Resilient Societies? Literature Review and Analytical Framework. European Journal for Security Research. 2025. Vol. 10. P. 73–114. DOI: https://doi.org/10.1007/s41125-025-00105-4

УДК 323.233:323.272(477)"1990/2026"

Анна Соловйова
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри журналістики та політології
Чорноморський національний університет
імені Петра Могили
м. Миколаїв, Україна
Тетяна Постриган
провідний фахівець кафедри журналістики та політології
Чорноморський національний університет
імені Петра Могили,
м. Миколаїв, Україна

ЕВОЛЮЦІЯ ПОЛІТИЧНИХ ПРОТЕСТНИХ РУХІВ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ

Протестна активність є одним із ключових каналів зворотного зв'язку між суспільством і владою в незалежній Україні: саме масові мобілізації неодноразово змінювали траєкторію її політичного розвитку. Повномасштабне вторгнення, запровадження воєнного стану й призупинення виборчого циклу, здавалося б, мали звузити простір вуличної політики, проте події 2025-2026 рр. засвідчили появу нової моделі протесту – так званих «картонкових майданів».

Мета даного дослідження – простежити еволюцію політичних протестних рухів в Україні від 1990 до 2026 р. та визначити особливості їхньої форми в умовах війни.

Загалом в протестній історії незалежної України до 2022 р. можна виокремити чотири великі хвилі. «Революція на граніті» (2-17 жовтня 1990 р.) була студентською акцією з жорсткою внутрішньою дисципліною та голодуванням як методом тиску; її наслідком стала відставка уряду В. Масола, хоча обіцянку перевиборів до Верховної Ради влада не виконала. Акція «Україна без Кучми» (грудень 2000 – березень 2001 р.), спричинена «касетним скандалом» і справою Г. Гонгадзе, організовувалася переважно опозиційними партіями й завершилася силовим протистоянням 9 березня 2001 р.; головна вимога – відставка президента – залишилася нездійсненою, зокрема через відсутність у протестувальників доступу до незалежних медіа. Помаранчева революція 2004 р. постала як реакція на фальсифікацію президентських виборів; її успіх забезпечили чіткість мети, єдність учасників й масштабна самоорганізація, а рушійною силою став середній клас. Революція Гідності 2013-2014 рр. розпочалася як

протест проти відмови від підписання Угоди про асоціацію з ЄС, однак після силового розгону студентів 30 листопада 2013 р. переросла в ціннісне повстання. На відміну від 2004 р., мобілізація значною мірою спиралася на соціальні мережі, а протистояння набуло насильницького характеру і коштувало життя Небесній Сотні.

Після 2014 р. протестний потенціал суспільства знижувався: у 2018 р. 68% опитаних не бачили перспектив масових виступів у своєму населеному пункті або вважали їх малоймовірними [5, с. 50]. Ю. Пачос фіксує нелінійну динаміку воєнного часу: 2022-2023 рр. – фаза латентного накопичення критичного потенціалу (якщо в травні 2022 р. на допустимості критики влади наполягали лише 26% українців, то в жовтні 2023 р. вже 70% вважали важливим критикувати її хибні рішення), а 2025-2026 рр. – фаза його реалізації в конкретних акціях [5, с. 50–51].

Першим таким виявом став «Картонковий майдан» липня 2025 р. Після обшуків у НАБУ 21 липня Верховна Рада 22 липня ухвалила закон № 12414, який фактично позбавляв НАБУ і САП процесуальної незалежності, того ж вечора його підписав президент [2; 4]. Протести охопили щонайменше 20 областей; лише 23 липня в Києві, за оцінками Texty.org.ua, зібралося від 10 до 16 тис. осіб [2]. Назву рухові дав сумський протест: через заборону масових зібрань у прифронтовому регіоні містяни залишали в публічних просторах картонки з гаслами [4]. Уже 31 липня парламент ухвалив президентський законопроєкт № 13533, що відновив незалежність антикорупційних органів [2]. За даними опитування VoxUkraine, медіанний вік учасників становив 27 років, 49% брали участь у протестах уперше, а 64% дізналися про акції з Телеграм-каналів [4]. Водночас результат протесту визначив і «другий фронт» – тиск європейських партнерів, для яких незалежність НАБУ і САП є однією з умов вступу до ЄС [2; 3].

Друга хвиля «картонкових протестів» розпочалася 16 липня 2026 р., після того, як до нового складу уряду не було запропоновано міністра оборони М. Федорова [1]. Акції тривали близько місяця в Києві та понад 30 інших містах; до вимоги повернути М. Федорова згодом додалася вимога відставки головнокомандувача О. Сирського, яку президент виконав уже 21 липня [1; 2]. Онлайн-опитування 508 учасників, проведене Центром соціологічних досліджень KSE, показало, що повернення М. Федорова назвали своєю метою 43,6% респондентів, проте майже стільки ж (43,4%) згадали пояснення рішень влади і діалог із суспільством, демократію або бажання бути почутими, а 23,7% – протидію корупції; 59,7% опитаних брали участь і в протестах 2025 р., а медіанний вік знизився до 25 років [1].

Отже, персоналізоване гасло слугувало радше символом ширшого запиту на справедливість і підзвітність влади. За оцінкою П. Казаріна, цей досвід протесту – «повністю автономний», тобто, позбавлений зовнішньої підтримки; він пов'язує його з новим соціальним договором воєнного часу, за яким суспільство визнає легітимність влади з подовженими повноваженнями, а влада зобов'язана відповідати на запит щодо справедливості й обґрунтованості рішень [3]. Після призначення 18 серпня іншого міністра оборони організатори оголосили про завершення акцій [1]. Р. Романюк, своєю чергою, акцентує увагу на поколіннєвій тяглості протестної культури: свобода, яку батьки виборювали «на граніті 1990-х», передалася «їхнім дітям із картонками» [6].

Порівняльний аналіз дає змогу узагальнити еволюцію політичних протестних рухів (табл. 1).

Таблиця 1. – Еволюція політичних протестних рухів у незалежній Україні

Хвиля (рік)	**Тригер**	**Провідні суб'єкти**	**Репертуар дій**	**Результат**
«Революція на граніті» (1990)	Загроза нового Союзного договору, криза радянської системи	Студентські організації (УСС, Студентське братство)	Голодування, наметове містечко, страйки у ЗВО	Відставка уряду В. Масола; вимоги виконано частково
«Україна без Кучми» (2000-2001)	«Касетний скандал», справа Г. Гонгадзе	Опозиційні партії, громадські організації	Мітинги, марші, наметове містечко	Силовий розгін; головну вимогу не виконано
Помаранчева революція (2004)	Фальсифікація президентських виборів	Середній клас, молодь, опозиційний штаб	Безстроковий мирний Майдан	Переголосування, конституційна реформа
Революція Гідності (2013-2014)	Відмова від асоціації з ЄС, розгін студентів	Широка громадянська коаліція, самооборона	Майдан, барикади, силове протистояння, мобілізація через соцмережі	Зміна влади ціною життя Небесної Сотні
«Картонковий майдан» (2025)	Закон № 12414 щодо НАБУ і САП	Молодь і ветерани, без участі партій	Короткі вечірні акції, картонки, гумор, цифрова мобілізація	Закон № 13533 через 9 днів

Хвиля (рік)	Тригер	Провідні суб'єкти	Репертуар дій	Результат
«Картонкові протести» (2026)	Кадрові рішення в оборонній сфері	Молодь (медіанний вік 25 р.), ветерани	Той самий репертуар; вимога пояснень і діалогу	Відставка головкома; головну вимогу не виконано

Джерело: складено автором на основі [1–6].

Отже, еволюція політичних протестних рухів в незалежній Україні відбувалася за кількома векторами. По-перше, змінився суб'єкт протесту: від студентських організацій і партійної опозиції – до горизонтальних мереж громадян без партійного лідерства, де провідну роль відіграють молодь і ветерани. По-друге, трансформувалися тригери мобілізації: від питань суверенітету й чесних виборів – до ціннісних (європейський вибір, гідність) і, зрештою, інституційних (прозорість, підзвітність і комунікація влади). По-третє, змінився репертуар дій: безстроковий Майдан із наметовим містечком і барикадами поступився місцем коротким мирним акціям, що враховують безпекові обмеження воєнного часу, а картонка з власноруч написаним гаслом поєднує індивідуальне висловлювання з колективною дією та цифровим поширенням.

Головною якісною зміною є те, що протест воєнного часу набув коригувальної, а не революційної функції: він не спрямований на зміну влади, а окреслює «червоні лінії» [3] і виконує роль механізму підзвітності за відсутності виборів. Перспективним напрямом подальших досліджень є з'ясування стійкості цієї моделі та її впливу на політичну культуру повоєнної України.

Список використаних джерел

1. Гацко В., Москотіна Р., Каракай Д., Антонець К. Протест за Федорова? Якими насправді були вимоги на картонкових протестах 2026 року. VoxUkraine. 2026. 8 верес. URL: https://voxukraine.org/protest-za-fedorova-yakymy-naspravdi-buly-vymogy-na-kartonkovyh-protestah-2026-roku (дата звернення: 20.10.2026).

2. Горбань Ю. Два «картонкові майдани» – як українці знову змусили владу реагувати. Громадське радіо. 2026. 22 лип. URL: https://hromadske.radio/news/2026/07/22/dva-kartonkovi-maydany-iak-ukraintsi-znovu-zmusyly-vladu-reahuvaty (дата звернення: 20.10.2026).

3. Казарін П. Як приборкати дракона. *Українська правда*. 2026. 19 лип. URL: https://www.pravda.com.ua/articles/2026/07/19/8044747 / (дата звернення: 20.10.2026).
4. Осіпова З. О. Гумор як форма політичної участі: дослідження «Картонкового Майдану». *Український політико-правовий дискурс*. 2025. № 17. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.17821310
5. Пачос Ю. В. Специфіка політичної участі українців в умовах невизначеності. *Політичне життя*. 2026. № 3. С. 48–53. DOI: https://doi.org/10.31558/2519-2949.2026.3.6.
6. Романюк Р. Остаточний Майдан, або 2025 рік у гаслах українських революцій. Українська правда. 2025. 31 груд. URL: https://www.pravda.com.ua/articles/2025/12/31/8014086/ (дата звернення: 20.10.2026).

УДК: 327.5:355.1(477)

Олександр Шевчук
доктор політичних наук, професор,
завідувач кафедри міжнародних відносин
та зовнішньої політики
Чорноморський національний університет
імені Петра Могили
м. Миколаїв, Україна
Ілля Рязанцев
аспірант кафедри журналістики та політології
спеціальності «Політологія»
Чорноморський національний університет
імені Петра Могили
м. Миколаїв, Україна

МІЖНАРОДНА БЕЗПЕКОВА ДОПОМОГА ЯК ЧИННИК ТРАНСФОРМАЦІЇ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Міжнародна безпекова допомога стала одним із визначальних чинників трансформації сектору безпеки України, особливо після початку російської агресії у 2014 році та повномасштабного вторгнення Російської Федерації 24 лютого 2022 року. Її значення виходить за межі матеріально-технічного забезпечення Збройних Сил України та охоплює реформування системи управління, професійну підготовку особового складу, розвиток розвідувальних і технологічних

спроможностей, кібербезпеку, оборонне планування, демократичний цивільний контроль і міжвідомчу координацію. За таких умов міжнародна підтримка є не лише інструментом зміцнення обороноздатності, а й засобом інституційного оновлення, наближення українських безпекових структур до стандартів НАТО та формування довгострокової моделі національної стійкості.

Передумови сучасної моделі міжнародного безпекового співробітництва сформувалися після здобуття Україною незалежності у 1991 році. Упродовж наступних десятиліть держава поступово розширювала взаємодію із західними партнерами, брала участь у спільних навчаннях і програмах професійної підготовки. Водночас успадкована радянська військова організація, застарілі управлінські підходи, обмежені фінансові ресурси та непослідовність реформ ускладнювали модернізацію сектору безпеки. Співробітництво з НАТО сприяло поширенню принципів стандартизації, оперативної сумісності, сучасного оборонного планування, удосконалення логістики та професіоналізації військової освіти (Jayasundara-Smits, 2018). Проте до 2014 року масштаби міжнародної допомоги не відповідали тим викликам, з якими Україна зіткнулася в умовах збройної агресії (Bugriy, 2018).

Анексія Криму Російською Федерацією та початок бойових дій на Сході України у 2014 році зумовили якісну зміну характеру міжнародної підтримки. Пріоритетними напрямами стали забезпечення військовослужбовців засобами індивідуального захисту, розвиток зв'язку й розвідувальних можливостей, медичне забезпечення, підготовка підрозділів і вдосконалення системи військового управління. Партнери надавали обладнання, навчальну та консультативну допомогу, що сприяло відновленню боєздатності українського війська. Водночас підтримка стимулювала системні зміни в оборонному плануванні, управлінні ресурсами, військовій освіті та оцінюванні загроз. Таким чином, міжнародне співробітництво стало каталізатором переходу від формального реформування до практичного оновлення окремих інституцій і механізмів функціонування сектору безпеки (Jayasundara-Smits, 2018; Shea & Jaroszewicz, 2021).

Повномасштабне вторгнення Росії у 2022 році стало переломним моментом у розвитку міжнародної допомоги. Істотно зросли її обсяги, номенклатура та політичне значення. Центральним завданням стало забезпечення України озброєнням і технікою, необхідними для ведення сучасної війни. До основних напрямів підтримки увійшли постачання артилерійських систем і боєприпасів, бронетехніки,

протитанкових засобів, систем протиповітряної оборони, високоточного озброєння, безпілотних комплексів, засобів радіоелектронної боротьби, захищеного зв'язку та інженерного обладнання (Marsh, 2023).

Суттєву роль у підтримці України відіграли Сполучені Штати Америки, держави Європейського Союзу, Велика Британія, Канада, Норвегія, Польща, Німеччина, країни Балтії та інші партнери. Їхня допомога охопила військово-технічне забезпечення, підготовку військовослужбовців, розвідувальну підтримку, фінансування та розвиток оборонних спроможностей. Важливим механізмом координації став Контактний формат з питань оборони України, відомий як формат «Рамштайн». Він забезпечив узгодження потреб України, визначення пріоритетів підтримки та координацію зусиль держав-партнерів. Водночас результативність цього механізму залежить від політичної волі учасників, доступності ресурсів, виробничих можливостей оборонної промисловості та своєчасності ухвалення рішень (Marsh, 2023; Johansson-Nogués & Leso, 2025).

Визначальним аспектом міжнародної допомоги є її вплив на військове управління та оперативну сумісність українських Сил оборони із силами держав-партнерів. Освоєння сучасного озброєння супроводжується адаптацією процедур планування операцій, обміну інформацією, організації взаємодії між підрозділами та координації дій різних родів військ (Shea & Jaroszewicz, 2021). Поширення сучасних штабних практик і принципів децентралізованого прийняття рішень підвищує гнучкість управління та здатність командирів оперативно реагувати на зміни бойової обстановки. Проте ефективність таких підходів залежить від професійної підготовки особового складу, чіткого розподілу повноважень і відповідальності.

Важливим напрямом трансформації є розвиток військової освіти та професійної підготовки. Навчання за участю іноземних інструкторів сприяє вдосконаленню тактичних навичок, планування операцій, військової медицини, розмінування, логістики й обслуговування складної техніки. Водночас бойовий досвід України стає джерелом оновлення навчальних програм і практик держав-партнерів. Взаємний обмін знаннями формує основу для розвитку сучасних підходів до ведення бойових дій. Однак отримані компетентності повинні закріплюватися в національній системі військової освіти, програмах підготовки офіцерського та сержантського складу й процедурах бойового злагодження. Без інституційного закріплення результати навчання можуть залишатися обмеженими окремими підрозділами (Marsh, 2023; Shea & Jaroszewicz, 2021).

Міжнародна підтримка також посилює розвідувальні, інформаційні та кібернетичні спроможності України. Обмін розвідувальними відомостями, використання супутникових даних, безпілотних систем і сучасних засобів оброблення інформації сприяють підвищенню ситуаційної обізнаності та якості планування оборонних операцій. Паралельно міжнародне співробітництво у сфері кібербезпеки допомагає протидіяти кібератакам, дезінформації та спробам порушення функціонування державних інформаційних систем і критичної інфраструктури. Ефективність цих напрямів потребує захищених каналів зв'язку, належного контролю доступу до інформації, розвитку національних компетентностей і зменшення критичної технологічної залежності (Deborah, 2023).

Окреме значення має підтримка реформування оборонного управління, демократичного цивільного контролю та підзвітності. Масштабне надходження озброєння, техніки й фінансових ресурсів підвищує вимоги до обліку військового майна, управління закупівлями, аудиту та запобігання корупційним ризикам. Міжнародні партнери сприяють удосконаленню оборонного планування, бюджетування, внутрішнього контролю та управління ресурсами (Bugriy, 2018; Jayasundara-Smits, 2018). В умовах воєнного стану необхідно забезпечувати баланс між прозорістю використання коштів і захистом інформації, розголошення якої може завдати шкоди обороні. Тому підзвітність має поєднуватися з належним захистом відомостей про оперативні плани, місця зберігання озброєння та маршрути постачання.

Водночас міжнародна допомога не може замінити внутрішніх реформ. Передавання сучасної техніки не гарантує підвищення обороноздатності без підготовленого персоналу, належної логістики, технічного обслуговування, ремонту та забезпечення боєприпасами. Використання різних систем озброєння створює додаткові труднощі через відмінності в технічних процедурах, запасних частинах і вимогах до підготовки. Це зумовлює необхідність удосконалення системи забезпечення, планування життєвого циклу техніки та розвитку національних ремонтних спроможностей (Jayasundara-Smits, 2018; Johansson-Nogués & Leso, 2025).

Довгостроковим завданням є зміцнення українського оборонно-промислового комплексу. Міжнародне співробітництво створює можливості для технологічного обміну, спільного виробництва, локалізації виробничих процесів, залучення інвестицій і розширення ремонтних потужностей. Розвиток власного виробництва озброєння, боєприпасів, безпілотних систем і засобів зв'язку сприятиме

зменшенню залежності від зовнішніх постачань. Водночас такі партнерства мають відповідати реальним потребам Сил оборони, передбачати захист технологій і забезпечувати розвиток національних виробничих та інженерних компетентностей.

Важливим складником міжнародної підтримки є співробітництво з Європейським Союзом у сферах військової підготовки, прикордонної безпеки, кіберзахисту, управління кризами та захисту критичної інфраструктури. Європейський напрям також пов'язаний із поширенням принципів верховенства права, підзвітності й належного врядування. Їх практичне впровадження сприяє формуванню професійного, прозорого та інституційно стійкого сектору безпеки. Допомога у сфері енергетичної безпеки, резервного зв'язку й відновлення критичної інфраструктури додатково зміцнює національну стійкість – здатність держави підтримувати основні функції, забезпечувати безперервність управління та відновлюватися після криз.

Попри значні результати, міжнародна допомога супроводжується низкою проблем. Нерівномірність постачання озброєння й боєприпасів, політичні дискусії в державах-партнерах, бюджетні обмеження та недостатні виробничі потужності можуть обмежувати оборонні можливості України. Важливими завданнями залишаються довгострокове планування підтримки, розширення виробництва, формування запасів і диверсифікація джерел постачання. Іншим викликом є адаптація міжнародного досвіду до українських умов. Механічне перенесення іноземних моделей без урахування бойового досвіду, кадрових можливостей і національних потреб може знизити ефективність реформ. Тому міжнародні практики необхідно критично оцінювати, адаптувати та перевіряти за результатами їх застосування (Marsh, 2023; Szynol, 2025).

Оцінювання ефективності міжнародної безпекової допомоги має ґрунтуватися на комплексному підході, який передбачає аналіз не лише кількісних показників переданих озброєнь, військової техніки, фінансових ресурсів і кількості підготовлених військовослужбовців, а й якісних змін у функціонуванні сектору безпеки України. Визначальним критерієм результативності є здатність отриманих ресурсів забезпечувати практичне посилення оборонних спроможностей держави, підвищувати ефективність виконання завдань за призначенням і створювати передумови для довгострокового розвитку національної системи безпеки. До основних показників належать боєготовність підрозділів, оперативність ухвалення рішень, стійкість систем управління та зв'язку,

ефективність логістичного забезпечення, спроможність самостійно обслуговувати й ремонтувати військову техніку, якість міжвідомчої взаємодії та рівень підготовки особового складу. Важливе значення має також здатність органів військового управління самостійно визначати пріоритети розвитку, планувати використання ресурсів і забезпечувати безперервність оборонних процесів.

У довгостроковій перспективі міжнародна безпекова допомога повинна інтегруватися в національну систему оборонного планування, узгоджуватися зі стратегічними пріоритетами України та сприяти формуванню цілісної моделі розвитку сектору безпеки. Її ефективність значною мірою залежить від узгодженості зовнішніх ресурсів із внутрішніми реформами, можливостями національної економіки та актуальними потребами Сил оборони. Особливу роль відіграють розвиток оборонно-промислового комплексу, модернізація військової освіти, упровадження технологічних інновацій, удосконалення системи закупівель і формування прозорих механізмів управління оборонними ресурсами. Не менш важливим напрямом є забезпечення демократичного цивільного контролю, підзвітності державних інституцій та ефективного використання міжнародної допомоги. Водночас адаптація іноземного досвіду й стандартів має здійснюватися з урахуванням українських інституційних особливостей, бойового досвіду, характеру сучасних загроз і практичних потреб національних сил безпеки й оборони.

Міжнародна безпекова допомога є одним із ключових чинників трансформації сектору безпеки України, оскільки забезпечує доступ до сучасних озброєнь, технологій, професійної підготовки, управлінських практик і міжнародного досвіду. Її вплив виявляється не лише у зміцненні безпосередніх бойових спроможностей, а й у поступовій зміні підходів до планування оборони, організації логістики, підготовки кадрів, управління ресурсами та взаємодії з міжнародними партнерами. Проте стратегічна ефективність такої допомоги визначається не масштабом отриманих ресурсів, а спроможністю держави перетворювати їх на сталі, інституційно закріплені та відтворювані національні можливості.

Цей критерій охоплює три взаємопов’язані виміри. Перший – операційна результативність, що характеризує здатність Сил оборони протидіяти актуальним загрозам, виконувати бойові завдання та зберігати необхідний рівень готовності. Другий – інституційна стійкість, яка передбачає спроможність органів сектору безпеки самостійно планувати, координувати й забезпечувати свою діяльність, ефективно управляти ресурсами та підтримувати функціонування

системи в умовах тривалих кризових навантажень. Третій – стратегічна автономність, що полягає у поступовому зменшенні критичної залежності від зовнішніх постачань завдяки розвитку національного оборонного виробництва, технологічної бази, кадрового потенціалу, ремонтної інфраструктури та логістичних можливостей. Досягнення цих результатів не означає відмови від міжнародного співробітництва, а передбачає формування більш збалансованої моделі взаємодії, у якій зовнішня допомога доповнює та посилює внутрішні спроможності держави.

Таким чином, головним стратегічним завданням України є системне й довгострокове використання міжнародної безпекової допомоги для розвитку власних оборонних, інституційних і технологічних можливостей. Для цього необхідно забезпечувати належну координацію допомоги, її відповідність визначеним пріоритетам, оцінювання фактичних результатів і подальше впровадження набутих компетентностей у діяльність національних інституцій. Саме здатність ефективно використовувати отримані ресурси, підтримувати їхню функціональність, відтворювати набуті знання та навички й розвивати власне виробництво визначатиме довгостроковий внесок міжнародного безпекового співробітництва у зміцнення національної безпеки, стійке стримування агресії та захист державного суверенітету й територіальної цілісності України.

Список використаних джерел

1. Bugriy M. (2018). Ukraine’s security sector reform: Is Ukraine taking Western advice? *Connections: The Quarterly Journal,* 17(3), 72–91. DOI: https://doi.org/10.11610/Connections.17.3.06

2. Jayasundara-Smits S. (2018). From revolution to reform and back: EU-security sector reform in Ukraine. *European Security,* 27(4), 453–468. DOI: https://doi.org/10.1080/09662839.2018.1523145

3. Johansson-Nogués E., & Leso F. (2025). Geopolitical EU? The EU’s wartime assistance to Ukraine. *Journal of Common Market Studies.,* 63(1), 127–142. DOI: https://doi.org/10.1111/jcms.13613

4. Marsh N. (2023). Responding to needs: Military aid to Ukraine during the first year after the 2022 invasion. *Defense & Security Analysis*, 39(3), 329–352. DOI: https://doi.org/10.1080/14751798.2023.2235121

5. Sanders D. (2023). Ukraine’s third wave of military reform 2016–2022 – building a military able to defend Ukraine against the Russian invasion. *Defense & Security Analysis*, 39(3), 312–328. https://doi.org/10.1080/14751798.2023.2201017

6. Shea E., & Jaroszewicz M. (2021). Opening in times of crisis? Examining NATO and the EU's support to security sector reform in post-Maidan Ukraine. *East European Politics*, 37(1), 159–181. https://doi.org/10.1080/21599165.2021.1878151
7. Szynol M. (2025). Securitising aid: The case of V4 donors and Ukraine. *Journal of Contemporary European Studies,* 33(3), 999–1017. DOI: https://doi.org/10.1080/14782804.2025.2476534

УДК 341.4

Олександр Шевчук
доктор політичних наук, професор,
завідувач кафедри міжнародних відносин
та зовнішньої політики
Чорноморський національний університет
імені Петра Могили
м. Миколаїв, Україна
Геннадій Ткаленко
аспірант кафедри журналістики та політології
спеціальності «Політологія»
Чорноморський національний університет
імені Петра Могили
м. Миколаїв, Україна

ҐЕНЕЗА СТВОРЕННЯ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ

Формування системи міжнародної кримінальної юстиції залишається одним із головних напрямків розвитку міжнародного права у XX-XXI ст. Створення постійного Міжнародного кримінального суду (далі – МКС) стало результатом складного історико-правового процесу, що був викликаний потребою залучити до відповідальності осіб за серйозні міжнародні злочини. Такі злочини загрожують не лише окремим державам та їхнім громадянам, але й ставлять під загрозу міжнародний мир, безпеку та спільні людські цінності. Вирішення питання притягнення фізичних осіб до відповідальності за найтяжчі міжнародні злочини є ключовим моментом у розвитку сучасного міжнародного кримінального права. Актуальність вивчення ґенези МКС обумовлена необхідністю зрозуміти правові передумови його створення та роль, яку відіграють

міжнародні організації і спеціальні кримінальні трибунали у формуванні цієї системи.

Витоки ідеї міжнародної кримінальної відповідальності пов'язані з розвитком міжнародного права після Першої світової війни. Важливим кроком стало поступове визнання того, що за певні порушення міжнародного права відповідальність можуть нести не лише держави, а й конкретні фізичні особи. Версальський договір 1919 року передбачав можливість переслідування осіб, яких звинувачували у порушенні законів і звичаїв війни. Хоча відповідні положення не призвели до створення постійного міжнародного кримінального суду, але вони сприяли подальшому розвитку концепції індивідуальної міжнародної кримінальної відповідальності. Саме Друга світова війна стала вирішальним моментом у цьому процесі. Масштаби скоєних у той час злочинів підкреслили необхідність запровадження міжнародних механізмів для кримінального переслідування. У відповідь на це були створені Міжнародний військовий трибунал у Нюрнберзі та Міжнародний військовий трибунал для Далекого Сходу в Токіо. Ці події продемонстрували, що притягнення осіб до відповідальності безпосередньо на основі норм міжнародного права є цілком можливим. Особливого значення набуло формування т. зв. Нюрнберзьких принципів, відповідно до яких особа може нести міжнародну кримінальну відповідальність за вчинення міжнародного злочину, а офіційне становище особи не звільняє її від такої відповідальності. Подальший розвиток зазначених положень відбувався в межах Організації Об'єднаних Націй. У 1947 році Генеральна Асамблея ООН доручила Комісії міжнародного права сформулювати принципи міжнародного права, визнані Статутом і рішенням Нюрнберзького трибуналу, а також підготувати проект кодексу злочинів проти миру та безпеки людства (United Nations General Assembly, 1947). У 1950 році Комісія міжнародного права завершила формулювання Нюрнберзьких принципів, закріпивши фундаментальні положення щодо індивідуальної відповідальності за міжнародні злочини (International Law Commission, 1950). Нюрнберзькі принципи мали велике значення, тому що вони передбачали особисту кримінальну відповідальність, навіть для державних діячів самого високого рівня, заднім числом криміналізували серйозні порушення міжнародного права і прямо відмовилися визнати накази керівництва як виправдувальний фактор. Тому Нюрнберзькі принципи мали серйозний вплив на розвиток міжнародного права. З іншого боку, їх визначення злочинів проти людяності мало сприяти припиненню жорстоких злочинів, які все ще трапляються, через багато десятиліть

після світової війни, а саме масові переслідування і вбивства великих груп людей, часто у своїх власних країнах і в мирний час (Хюле, 2013, с. 55).

Особливе значення мала Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 9 грудня 1948 року (Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього, 1948). Конвенція закріпила міжнародно-правове поняття геноциду та передбачила обов'язок держав запобігати цьому злочину і карати винних. Її прийняття стало важливим етапом формування системи міжнародного кримінального права. Паралельно в межах ООН розглядалося питання створення постійного міжнародного кримінального суду. Комісія міжнародного права здійснювала відповідну роботу вже у 1949-1950 рр. Однак політична ситуація періоду Холодної війни, відсутність узгодженої позиції держав щодо юрисдикції майбутнього суду та визначення складу міжнародних злочинів зумовили тривале відтермінування реалізації цієї ідеї.

Новий етап розвитку міжнародної кримінальної юстиції розпочався після завершення Холодної війни. Масові та систематичні порушення міжнародного гуманітарного права під час збройних конфліктів на території колишньої Югославії та в Руанді зумовили необхідність створення міжнародних судових механізмів. Початок 90-х рр. XX ст. слід вважати новою ерою у міжнародній кримінальній юстиції. У 1993 р. під час війни у колишній Югославії Рада Безпеки ООН на підставі Глави VII Статуту ООН, створила міжнародний ad hoc трибунал (ad hoc з лат. – «для цього» або «для даної мети») означає, що трибунал не є постійним, а формується під певну подію чи кризову ситуацію) з метою притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які вчинили серйозні порушення міжнародного гуманітарного права у колишній Югославії. За його прикладом, у 1994 році після геноциду в Руанді Рада Безпеки ООН створила Міжнародний трибунал по Руанді. Крім цього, у Східному Тіморі, Косово, С'єрра Леоне і Камбоджі створені змішані кримінальні суди, наділені рисами як національного, так і міжнародного характеру (Землянська, 2007, с. 136). Діяльність цих трибуналів продемонструвала можливість міжнародного кримінального переслідування фізичних осіб за геноцид, злочини проти людяності та воєнні злочини. Водночас їхній досвід засвідчив обмеженість тимчасових механізмів, оскільки кожен із трибуналів був створений для конкретної ситуації та мав визначені часові й територіальні межі. Це сприяло активізації міжнародних переговорів щодо створення постійного міжнародного кримінального суду.

Важливим кроком стала резолюція Генеральної Асамблеї ООН 52/160 від 15 грудня 1997 року, згідно з якою було вирішено провести Дипломатичну конференцію повноважних представників зі створення міжнародного кримінального суду в Римі з 15 червня до 17 липня 1998 року (United Nations General Assembly, 1997). Саме ця конференція стала безпосередньою передумовою створення МКС. Підготовчий комітет засідав з 16 березня по 3 квітня 1998 року, протягом якого комітет завершив підготовку проекту Статуту МКС, який було передано на Конференцію. Конференція проходила у Римі з 15 червня по 17 липня 1998 року. У ній взяли участь 160 держав, а також спостерігачі від Організації звільнення Палестини, шістнадцять міжурядових організацій та інших структур, п'ять спеціалізованих установ та пов'язаних з ними організацій, а також дев'ять програм та органів ООН. Крім того, у роботі Конференції брали участь представники 135 неурядових організацій відповідно до резолюції Генеральної Асамблеї 52/160 від 15 грудня 1997 року (United Nations, 1998). 17 липня 1998 року було прийнято Римський статут МКС (Римський статут Міжнародного Кримінального Суду, 1998).

Суд було створено у 2002 році після набуття чинності його Статутом. МКС є відносно незалежним від ООН. Відповідно до положень ст. 2 Суд сам встановлює відносини з ООН шляхом укладення відповідної угоди. Важливо, шо на роботу МКС Рада Безпеки ООН суттєво не впливає. Вона може на підставі глави VII Статуту ООН передати на розгляд Суду відп. ситуацію (ст. 13 Статуту Суду), однак не може втручатися у судовий розгляд (Кулеба, 2004, с. 92–93). Римський статут набув чинності 1 липня 2002 року. Саме ця дата ознаменувала перехід від етапу підготовки та договірного оформлення до функціонування МКС як постійного міжнародного кримінального судового органу.

Отже, процес створення МКС охоплював понад півстоліття – від перших спроб кодифікації Нюрнберзьких принципів та обговорення міжнародної кримінальної юрисдикції в рамках ООН до прийняття Римського статуту. Набуття Римським статутом чинності 1 липня 2002 року стало юридичним моментом створення Міжнародного кримінального суду як постійної міжнародної судової установи.

Висновки. Генеза МКС є результатом тривалого процесу становлення міжнародної кримінальної юстиції, який складався з кількох важливих етапів. Перший етап характеризувався формуванням принципу індивідуальної відповідальності за міжнародні злочини, а також діяльністю Нюрнберзького і Токійського трибуналів. Другий етап відзначився нормативною роботою ООН та Комісії міжнародного

права, яка ще в 1950 році визначила створення МКС як бажане і реалістичне завдання. Третій етап включав функціонування спеціальних трибуналів для розгляду справ, пов'язаних із конфліктами на території колишньої Югославії та Руанди у 1990-х роках XX ст. Завершальний, четвертий етап, став ключовим: проведення Римської дипломатичної конференції, ухвалення Римського статуту 17 липня 1998 року та набуття ним чинності 1 липня 2002 року. Саме з набуттям чинності Римським статутом було створено правову основу для функціонування постійної міжнародної судової установи, юрисдикція якої поширюється на фізичних осіб, відповідальних за найбільш тяжкі міжнародні злочини. Водночас для України питання правового статусу Римського статуту набуло особливого значення після його ратифікації Верховною Радою України 21 серпня 2024 року Римський статут набув чинності 1 січня 2025 року.

Отже, становлення МКС є результатом тривалого розвитку міжнародного кримінального права та прагнення забезпечити невідворотність покарання за найтяжчі міжнародні злочини. Створення МКС стало важливим кроком у формуванні системи міжнародного правосуддя. Для України набуття чинності Римським статутом 1 січня 2025 року має особливе значення, оскільки сприяє зміцненню міжнародного співробітництва, утвердженню принципу верховенства права та забезпеченню відповідальності за міжнародні злочини.

Список використаних джерел

1. Землянська В. (2007). Міжнародний кримінальний суд: необхідність долучення України до боротьби з безкарністю міжнародних злочинів. *Право України*, 4, 136–139.
2. Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього. (1948, 9 грудня). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155#Text
3. Кулеба Д. І. (2004). Міжнародний кримінальний суд. *Українська дипломатична енциклопедія,* у 2 т., Знання України, Т. 2, С. 92–93.
4. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду. (1998, 17 липня). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588/ed20240821#Text
5. Хюле, Р. (2013). Еволюція терміну «злочини проти людяності»: Нюрнберг і пізніше. Є. Ю. Захаров (ред.). *Права людини у фокусі новітньої історії*, С. 38–55.

6. International Law Commission. (1950). Principles of international law recognized in the Charter of the Nürnberg Tribunal and in the judgment of the Tribunal, with commentaries. United Nations. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/7_1_1950.pdf

7. United Nations General Assembly. (1947, November 21). Formulation of the principles recognized in the Charter of the Nürnberg Tribunal and in the judgment of the Tribunal (Resolution 177 (II)). United Nations Digital Library. URL: https://digitallibrary.un.org/record/210004

8. United Nations General Assembly. (1997, December 15). Establishment of an international criminal court (Resolution 52/160). United Nations Digital Library. URL: https://digitallibrary.un.org/record/252040?v=pdf

9. United Nations. (1998). United Nations Diplomatic Conference of Plenipotentiaries on the Establishment of an International Criminal Court (Rome, 15 June – 17 July 1998). URL: https://legal.un.org/diplconf_records/1998_icc/

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК

Редактор *А. Фесенко.*
Комп'ютерна верстка, дизайн обкладинки *Я. Олисько.*
Друк *С. Волинець*. Фальцювально-палітурні роботи *О. Мішалкіна.*

Підп. до друку 11.11.2025.
Формат 60 × 841/8. Папір офсет.
Гарнітура «Times New Roman». Друк ризограф.
Ум. друк. арк. 4,25. Обл.-вид. арк. 3,6.
Тираж 10 пр. Зам. № 7415.

Видавець і виготовлювач: ЧНУ ім. Петра Могили.
54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10.
Тел.: 8 (0512) 50–03–32, 8 (0512) 76–55–81,
e-mail: rector@chmnu.edu.ua.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6124 від 05.04.2020.